

Ungdom og identitet

En analyse av plandokumenter for skolen og RLE-faget.

AVH505- Erfaringsbasert master i RLE/Religion og etikk (30 ECTS)

Det teologiske menighetsfakultet, Oslo

Veileder: professor Sverre Dag Mogstad

Lillian Agedahl Westby

Våren 2010

INNHold

Innledning

1.1 Bakgrunn for oppgaven.....	4
1.2 Problemstilling	6
1.3 Metode	6
1.4 Materiale.....	6
1.5 Disposisjon.....	7

Teori

2.1 Identitet.....	8
2.2 Hva er identitet?	9
2.3 Hvordan dannes identitet?.....	11
2.3.1 Individorientert produsentteori	11
2.3.2 Kulturorientert produktteori	11
2.4 Eriksons teori om identitet	12
2.4.1 Identitetsbegrepet	12
2.4.2 Ungdomstid og identitetsdannelse	13
2.5 Religion, livstolkning og identitet.....	18
2.5.1 James Fowlers stadieteori om barns religiøse utvikling.....	18
□ Begrepet ”tro”.....	18
□ Stadiene	20
□ Kritikk av Fowlers stadieteori.....	22
□ Anvendelse av stadieteorien i skolen	22
2.6 Sosialiseringsteori av Evenshaug og Hallen.....	23
2.6.1 Familiepedagogisk modell.....	24
2.7 Bronfenbrenners økologiske modell.....	25
2.8 Identitetsutvikling i en postmoderne kultur	26
2.9 Sammenfatning av teori.....	30

Analyse

3.1 Analyse av plandokumenter.....	32
3.1.1 NOU1995:9 Identitet og dialog.....	32
3.1.2 Opplæringsloven.....	35
• § 1-2: Formålet med opplæringen	36
• § 2-3a: Fritak fra aktiviteter m.m. i opplæringen	38
• § 2-4: Undervisning i faget religion, livssyn og etikk.....	39
3.1.3 St. meld 30 ”Kultur for læring” (2003-2004).....	39
3.1.4 Kunnskapsløftet	41
• Læreplanens generelle del.....	41
• Prinsipper for opplæringen.....	43
• Læreplan i religion, livssyn og etikk	44
3.1.5 St. meld 31 ”Kvalitet i skolen” (2007)	50
3.2 Sammenfatning av analyse.....	50
3.3 Analyse av lokale planer i Ullensaker.....	53
3.3.1 Ullensaker kommune.....	53
• Ungdomsskolene i kommunen.....	54
3.3.2 Skoleplan i Ullensaker.....	55
• Sammenfatning av skoleplan for Ullensaker.....	60
3.3.3 Lokal læreplan i RLE	61
• Kompetansemål etter 10.trinn.....	61

Avslutning

Litteratur

5.1 Offentlige dokumenter.....	72
5.2 Dokumenter i Ullensaker kommune.....	72
5.3 Annen litteratur.....	73

Innledning

1.1 Bakgrunn for oppgaven

”Jeg blir forvirret av meg selv. Forvirret fordi jeg har så mange roller og ikke klarer å bli fullstendig hel i noen av dem. (...) Jeg lurer på om jeg har lov til å være så fragmentert. Om det er forsvarlig overfor meg selv som menneske (...) Om det betyr at jeg ikke har en fast kjerne?”¹

Sitatet ovenfor er hentet fra boka ”Råtekst,” der en ung kvinne skriver om de ulike rollene hun har i livet sitt. Hun er kvinne, hun er mor, hun er kjæreste og hun er student. Dette gjør henne forvirret. Ikke fordi hun ikke liker rollene eller ikke klarer å sjonglere mellom dem, men fordi hun lurer på hva som befinner seg under dem. Hun leter etter et ”jeg,” en kjerne i personligheten som er fast og uavhengig av de ulike sosiale rollene. Dette sitatet berører noe av det mest grunnleggende ved det å være menneske, nemlig å være på leting etter et ”jeg,” etter en identitet.

Nettopp fordi identitet er så grunnleggende ved det å være menneske, har spørsmålet om hvordan vi utvikler identitet vært sentralt til alle tider, gjennom hele menneskets historie. Likevel er kanskje identitetsutvikling enda mer aktuelt i dag. Overalt i dagens samfunn, fra tv-program til akademiske foredrag, rettes søkelyset stadig mot identitet. Det handler om alt fra hvordan man kan skape sin personlige identitet gjennom livsstil til debatter om kjønnsidentitet eller etnisk identitet.

Den intense oppmerksomheten rundt identitet og identitetsutvikling kan forklares med at de kulturelle forholdene som er viktige for identitetsutviklingen har endret seg dramatisk de siste hundre årene. Flere forskere har vært opptatt av hvordan kultursituasjonen vår påvirker identitetsutviklingen hos unge. De mener at en rekke strømninger i tiden ser ut til å gjøre utviklingen av en sunn og stabil identitet vanskeligere enn tidligere. De hevder at unge i dag sliter med å utvikle en stabil identitet, noe som i ytterste konsekvens kan føre til en identitetskrise. Dette settes i sammenheng med moderniseringsprosesser i dagens samfunn.

¹ Solheim og Vaagland (red.) 1999:140f

Det kulturelle midtpunktet, orienteringspunktet i tilværelsen som enhetskulturen representerte, finnes ikke lenger. I følge Thomas Ziehe er det snakk om en *kulturell frisetting*.² Den kulturelle frisettingen innebærer at mulighetene og valgene er mange. De unge møter krav om å orientere seg og å velge. Valgene styres ofte ikke av en indre forståelse av hvem en er, men av de ulike kontekstene som individet møter. Det kan se ut som om identitetsutvikling stadig mer blir et personlig prosjekt, hvor individet selv er ansvarlig. Valg gir frihet, men også press. Ved at presset på den enkelte øker, øker også risikoen for å mislykkes. Enkelte hevder at dette er belastende for identitetsdannelsen og at dagens ungdom blir splittede og fragmenterte. Identitet handler ikke bare om å finne sitt sanne vesen eller personlighet. Det handler om å skape en bestemt oppfattelse av seg selv som er brukbar i alle de ulike situasjonene man opptrer i, slik at man fremstår som en sammenhengende person. Fordi ungdom må velge sin egen identitet er de også et lett bytte for markedsføring av identitetsskapende produkter. Her spiller media en stor rolle, og kan i stor grad sies å ha overtatt det orienteringspunktet som enhetskulturen representerte.

Vi lever i et samfunn preget av valgmuligheter og mangfold på mange områder. Skolen gjenspeiler samfunnet vårt, dermed er også skolen preget av dette. Når mulighetene og valgene er mange, kan det være vanskelig for elevene å vite hvem de er, hva de skal stå frem som og hvordan. Som lærer i ungdomsskolen ser jeg at flere unge sliter med akkurat dette. Mange elever opplever usikkerhet, særlig i forhold til fremtidsplaner. Det er en økende tendens til at unge slutter før de har fullført videregående opplæring, noe som ofte begrunnes i at de valgte feil. *”Ungdommers viktigste kjennetegn er deres usikkerhet på egen identitet,”* skriver Thomas Hylland Eriksen.³ Ungdom har rett til å være usikre på hvem de er, samtidig er ungdomsårene viktige for å utvikle en stabil og trygg identitet. Jeg er derfor opptatt av hvordan vi som lærere kan bidra til støtte elevene i deres identitetsutvikling, hvordan vi kan forberede de unge på å møte alle valgmulighetene, og bidra til at de blir i stand til å velge, slik at de finner helhet og mening i tilværelsen, slik at de finner sitt ”jeg.”

Gjennom å undervise i RLE-faget har jeg sett at dette er et fag med mulighet til å støtte elevene i deres identitetsutvikling. Et av målene med faget, da det ble innført i 1997, var nettopp å styrke og utvikle elevenes identitet. Jeg syntes derfor det virket interessant å se nærmere på hva lovverket, læreplanen Kunnskapsløftet og andre styringsdokumenter sier om

² Imsen 1998:365

³ Eriksen 2008:148

identitetsstøttende arbeid. KRL-faget har vært et omstridt fag, og gjennomgått flere endringer. Under arbeidet mitt med denne oppgaven har faget blitt omgjort til det nye RLE-faget. Det er derfor naturlig å se på hvilke endringer faget har gjennomgått, og om det nye faget har like sterkt fokus på identitet som KRL-faget hadde.

Ullensaker kommune er en av de kommunene i landet som vokser raskest. Både blant foreldregruppen og elevene kan vi se at mange mangler tilknytning til tradisjoner og lokalmiljø. Gjennom faglitteratur har jeg sett at det å kjenne sin kulturelle tradisjon og å ha referanserammer som skaper sammenheng og helhet i egen tilværelse er viktig for identitetsutviklingen. Det ble derfor interessant å se på hvordan de lokale planene vektlegger identitetsstøttende arbeid i en kommune der dette kanskje er spesielt viktig.

1.2 Problemstilling

I denne oppgaven vil jeg undersøke om skolen, og spesielt RLE-faget, kan bidra til å støtte elevenes identitetsutvikling. Problemstillingen blir derfor:

Kan skolen, og spesielt RLE-faget, bidra til å støtte elevenes identitetsutvikling?

1.3 Metode

I denne oppgaven har jeg benyttet systematisk diskursiv metode. Jeg har analysert lovverk og plandokumenter for skolen og RLE-faget, samt skoleplan og lokal læreplan i RLE for Ullensaker kommune. Hovedfokuset i oppgaven har vært ungdomsskolen. Jeg har gått i dybden på dokumentene for å undersøke hva slags identitetsforståelse vi finner i planene og på hvilken måte planene kan bidra til å støtte elevenes identitetsutvikling.

1.4 Materiale

Det finnes mange definisjoner av identitet og teorier om hvordan identitet dannes. Det utvalget som presenteres her, er teorier som er relevante i forhold til problemstillingen. Når det gjelder det kulturalanalytiske feltet har jeg konsentrert meg om teoriene som Jan-Olav Henriksen og Otto Krogseth presenterer i boken "Pluralisme og identitet." Jeg har også benyttet meg noe av "Ungdom og livstolkning" av Paul Otto Brunstad. I forbindelse med hva identitet er, hvordan identitet dannes og spesielt hvordan identitetsutvikling foregår hos ungdom har jeg fordypet meg i Erik H. Eriksons teori. Det var naturlig å velge Eriksons teori, da ingen andre har arbeidet mer inngående med identitetsproblematikken enn ham.

Jeg har benyttet meg av primærkilden, "Identitet, ungdom og kriser," men også av Engedal, Jerlang og Imsen sine forståelser av hans teori. Videre har jeg benyttet sosialiseringsteorien til Evenshaug og Hallen, samt Bronfenbrenners økologiske modell. Når det gjelder religionens rolle i identitetsutviklingen har jeg valgt å ta utgangspunkt i James Fowlers teori om barns religiøse utvikling.

1.5 Disposisjon

Oppgaven er delt i to hoveddeler. I kapittel 2 presenteres identitetsteori, det vil si teorier om hva identitet er, hvordan identitet dannes og hvilke vilkår identitetsdannelse har i samfunnet vårt i dag. I kapittel 3 analyseres lovverket og plandokumentene for RLE-faget, samt skoleplan og lokal læreplan i RLE i Ullensaker kommune, i lys av identitetsteorien i kapittel 2.

Teori

2.1 Identitet

”Kjenn deg selv!”

Disse kjente ordene stod skrevet over inngangen til guden Apollon sitt tempel i Delfi. Sokrates gjorde de til grunnsetningen i sin filosofi. Han mente at mennesket har evne til å lære seg selv bedre å kjenne og å få innsikt i livet ved å søke i seg selv. Helt siden antikken har altså mennesket fremstått som et vesen som søker etter innsikt i sitt eget vesens hemmeligheter. Vi mennesker er selvbevisste, selvreflekterende og forholder oss alltid til oss selv. Mennesket er den eneste av alle arter som reflekterer over sin egenart. Grunnen til dette er at mennesket ikke bare er en biologisk organisme, men det har også en sosial og kulturell forankring som deltaker i et samfunnsmessig fellesskap og det har en psykisk forankring i ulike kunnskaper, behov, motiver og følelser som ligger til grunn for personens handlinger og væremåte. Mennesket må derfor sees på som en helhet.⁴

Gjennom flere årtusen har det å ha innsikt i seg selv som menneske vært en utfordring. Vi kan se dette i Sokrates` filosofi, i middelalderen gjennom Augustins selvanalyser, hos Descartes` subjektivitets-filosofi, gjennom Kants kritiske autonomi-tenkning og ikke minst i eksistensialismens fokus på den enkeltes ansvarlige eksistens. Den moderne psykologien føyer seg inn i denne europeiske kulturtradisjonen. Ved hjelp av empiriske og kliniske studier forsøkte man å avdekke ”kjernen” i menneskets vesen, det som utgjør den stabile, personlige identiteten. Dette møter vi både hos W. James, Freud, Jung, Erikson og Kohut.⁵

De siste tiårene har imidlertid tanken om det stabile i identiteten blitt kritisert. Særlig møter vi denne kritikken innenfor den postmoderne, sosialkonstruksjonistiske psykologien, bl.a. representert ved den amerikanske psykologen Kenneth J. Gergen. Tanken om den stabile, personlige identiteten blir betraktet som et tidstypisk uttrykk for trekk ved moderniteten som historisk epoke. De mener at rammene for individets selvtolkning er radikalt forandret og at

⁴ Imsen 1998:272

⁵ Engedal 1999:7

den stabile, personlige identiteten ikke svarer til de sosiale, eksistensielle krav som et mobilt, pluralistisk og postmoderne samfunn stiller til individet.⁶

2.2 Hva er identitet?

Det finnes mange ulike definisjoner av begrepet identitet. Å finne en enhetlig og dekkende definisjon er ikke enkelt. Identitet kan beskrives som det å kjenne seg selv og vite hva en står for. Å utvikle identitet er en ”kamp for å finne seg selv.” Det handler om å skape seg integrasjon og mening i livet.⁷

Selve begrepet ”identitet” kommer fra det latinske ordet ”idem” som betyr ”samme.” Det betyr overensstemmelse mellom to størrelser, for eksempel mellom et jeg-bilde og en jeg-realtitet.⁸ Å ha identitet betyr å ha en stabil og trygg selvoppfatning og være seg bevisst sin sosiale forankring. Identitet handler altså på den ene siden om hvordan man opplever seg selv, hvordan man opplever at man har en indre stabilitet og sammenheng i sin egen tilværelse, men på den andre siden også om hvordan man fremstår overfor andre, hvordan andre opplever en. En psykologisk definisjon er: *”Identiteten er følelsen av helhet og kontinuitet i det en er og mener.”*⁹ En antropologisk definisjon er: *”De deler av personens selvbilde som ønskes bekreftet av andre.”*¹⁰ Den første definisjonen handler om helhet og kontinuitet i identiteten, mens den andre definisjonen vektlegger identitetens sosiale aspekt. Anton Hoem mener at begrepet identitet kan kalles *”det artikulerede selv.”*¹¹ Denne artikuleringen omfatter de uttrykksformer individet selv gjør seg nytte av i presentasjonen av seg selv ovenfor seg selv og andre. Marianne Gullestad vektlegger at denne artikuleringen ikke bare er verbal, men i stor grad kommer til uttrykk gjennom livsstil.¹²

*”Ti sed og skikk forandres meget, alt som tidene lider, og menneskenes tro forandres og de tenker annerledes om mange ting. Men menneskenes hjerter forandres aldeles intet i alle dager.”*¹³

⁶ Engedal 1999:7f

⁷ Afdal m.fl.1997:63

⁸ Afdal m.fl.1997:63

⁹ Rørvik i Afdal m.fl. 1997: 63

¹⁰ Gullestad i Afdal m.fl. 1997:63

¹¹ Afdal m.fl. 1997:63

¹² Afdal m.fl. 1997:63

¹³ Beyer 1975:425

Dette skriver Sigrid Undset i sin fortelling om Kong Arthur og ridderne av det runde bord. Hun gir uttrykk for at det finnes en fast kjerne i alle mennesker. Dette samsvarer med den moderne psykologien der man mener at det finnes en ”kjerne” i mennesket.¹⁴ Å være fast i sin personlighet betyr konsekvens og integritet. Det betyr å ha en viss konstans i det indre, noe som gjør det mulig å bevare selvforståelsen noenlunde fast, gjennom ulike aldre og livssituasjoner.¹⁵ Det handler også om å ha en følelse av tilhørighet både i forhold til fortid, nåtid og fremtid.

Det å ha identitet vil si å ha konsekvens og integritet, men det utelukker heller ikke fleksibilitet, tilpasning og endring. Mennesket endres i takt med samfunnet. Sissel Lied har jobbet mye med identitetsarbeid blant barn og unge i relasjon til KRL-faget. Hennes definisjon på identitet er:

”Med begrepet identitet forstår jeg rimelige og varige mønstre i individets livserfaring, selvforståelse og fremtreden, men med rom for endring”¹⁶

I dette ligger det at identitet inkluderer stabilitet i form av koherens og kontinuitet.¹⁷ Hun legger også vekt på selvforståelsen og hvordan man viser seg for andre, men glemmer heller ikke behovet for endringskompetanse. Men hva er det i mennesket som forandrer seg og hva er det som er blir uforanderlig til tross for skiftende tider?

Otto Krogseth beskriver den personlige, individuelle identiteten med tre sentrale begreper: kontinuitet, integrerthet (koherens) og individualitet.¹⁸ Kontinuitet betyr at det er noe som er konstant over tid. Selv i en kultur med store endringer finnes det noe som er uforanderlig, noe som gjør at en er den samme gjennom hele livet. Integrerthet betyr at vi har en indre sammenheng, noe som forbinder eller forankrer de ulike rollene og funksjonene vi måtte ha. Med individualitet menes personlig egenart, det som gjør at man skiller seg fra andre.

¹⁴ Denne avhandling: 8

¹⁵ Afdal m.fl.1997:63

¹⁶ Lied 2004:58

¹⁷ Jf. avsnitt om Krogseths begreper, denne avhandling: 27

¹⁸ Henriksen og Krogseth 2001:100

2.3 Hvordan dannes identitet?

Tradisjonelt sett finnes det to hovedsyn på hvordan identitet dannes: Individorientert produsentteori og kulturorientert produktteori.¹⁹

2.3.1 Individorientert produsentteori.

Dette er en teori som har røtter i eksistensialismen, en retning i det 20. århundret som ser bort fra alle definisjoner av mennesket og slår fast at det eneste som er særegent for mennesket er bevisstheten om ens egen eksistens. Denne eksistensen må fylles med et innhold, essens, og det er individets frie valg å fylle livet med innhold. Den tidligere filosofiske tankegangen hevdet at det var sjelen som produserte tanker og følelser, og siden sjelen var hel og udelt, var det også en helhet i tenkningen. Dette var forklaringen på kontinuiteten i en personlighet. Mennesket kunne forandre seg både fysisk og psykisk, men det var et stabilt element, det innerste, nemlig sjelen. En regnet med at menneskets vesen eller natur var noe som var gitt på forhånd. I eksistensialismen snur de dette på hodet, og sier at mennesket produserer sin egen identitet. I en humanistisk og kristen tenkning står mennesket ansvarlig for sitt eget valg av livsvei. Mennesket har ikke bare fysiologiske behov, men også behov for mening og stabilitet, og det har selv ansvar for denne utviklingen. Mennesket er altså satt til å produsere sin egen personlige identitet. Denne identitetsdannelsen skjer i et samspill mellom personlige valg og miljøfaktorer.²⁰

2.3.2 Kulturorientert produktteori.

Denne teorien, som engelske empirister på 1800-tallet utviklet, skiller seg kraftig fra menneskesynet i produsentteorien. Her er personligheten et rent miljøprodukt. Identiteten er bare rester av tidligere opplevelser, og dersom en fjerner minnene er identiteten borte. Identiteten er resultatet av å høre til en gruppe, identifisere seg med gruppen og ta opp kulturinnholdet fra den. Mennesket hører til i et kulturelt fellesskap og identifiserer seg med etnisk gruppe, språk, historie, religion, yrke, kjønn og sosial klasse. Vi snakker derfor om etnisk identitet, kjønnsidentitet, yrkesidentitet etc.²¹

Vektleggingen av disse teoriene er ulik i de forskjellige fagtradisjonene. Det kan være nyttig å kombinere disse teoriene. Dersom kultur og kontekst tillegges avgjørende vekt, er det naturlig

¹⁹ Afdal m.fl.1997: 64f

²⁰ Afdal m.fl 1997: 64f

²¹ Afdal m.fl 1997: 64f

at produktteorien blir viktigst. Individet formes av sine omgivelser. Det integrerer ikke omverdenen passivt, men forholder seg kritisk, selvstendig og i interaksjon med omverdenen.²²

2.4 Eriksons teori om identitetsdannelse

I spenningsfeltet mellom individorientert og samfunnsorientert identitetsdannelse finner vi psykologen Erik H. Eriksons identitetsteori. Denne kan plasseres innenfor den europeisk – humanistiske kulturtradisjonens forståelse av mennesket. I denne tradisjonen fremheves selvrefleksjon, autonomi og verdibevissthet som grunnleggende elementer i mennesket. Erikson har en teoretisk forankring i Freuds psykoanalytiske teori, men også i den sosial-psykologiske tenkning hos forskere som bl.a. James og Mead. Gjennom sin teori forsøker Erikson å integrere disse tradisjonene i en ny helhet.²³ Der Freud legger vekt på psykens indre, legger Erikson vekt på menneskets tilpasning til og samspill med omgivelsene.²⁴ Han viser hvordan barnet i sin identitetsutvikling er avhengig av kroppslige erfaringer, nære relasjoner til andre og det kollektivet det er en del av. Selv om han sier at identitetsutvikling i stor grad påvirkes av miljøet, er han likevel ingen sosial- eller kulturdeterminist.²⁵

2.4.1 Identitetsbegrepet

I følge Engedal kan vi definere Eriksons identitetsbegrep på denne måten:

*”Den personlige identitet er resultatet av en omfattende prosess der individet gjennom eksistensielle valg og kritisk prøving av ulike rollefunksjoner og selvbilder, etablerer en relativt konsistent og varig selvfortolkning i samspill med sine omgivelser.”*²⁶

Denne definisjonen er en kombinasjon av individorientert og samfunnsorientert teori. Den sier at mennesket er satt til å forme sin egen identitet gjennom personlige valg, samtidig legger den vekt på at identitetsdannelsen skjer i et samspill mellom individet og omgivelsene.

²² Afdal m.fl.1997: 64f

²³ Engedal 1999:29

²⁴ Jerlang 1998: 64f

²⁵ Engedal 1999:14ff

²⁶ Engedal 1999:48

Erikson deler inn livsløpet i åtte karakteristiske perioder.²⁷ I hver periode er det et særegent personlighetstrekk som er framtrædende. Hver periode er preget av hvert sitt personlighetsproblem og sin spesielle eksistenskrise, hvor det, i ytterste konsekvens, er to mulige utfall av utviklingen av den personlige identiteten. Det ene er positivt og det andre er negativt. Individet vil komme ut av hver periode med en sum av erfaringer basert på positive og negative utfall. Tyngdepunktet vil vanligvis ligge et sted mellom ytterpunktene, avhengig av hvordan erfaringene har vært.

Identitet oppnås når individet får mulighet til å skape en helhet av det som ble utviklet gjennom de forrige stadiers eksistenskriser. Identitetsutviklingen må derfor sees på som en kontinuerlig prosess. Når en person har passert en utviklingsperiode og kommet over i en ny, er det ikke slik at krisen er løst for alltid. De to motpolene i hvert stadium representerer dynamiske spenningsmomenter gjennom hele livet.²⁸ Den personlige identiteten fremstår ikke på noe tidspunkt som ferdig formet. Den får sin form og sitt innhold gjennom et livslangt samspill mellom identifiserbare strukturelle mønstre på den ene siden og fremtidsåpne dynamiske prosesser på den andre.²⁹

Erikson knytter begrepet ”livsforankring” til menneskets første leveår. Her legges selve fundamentet for individets selverfaring og livsopplevelse. I løpet av ungdomsårene skal denne ”livsforankringen” modnes og fordypes, slik at individet får en personlig forankret selvfortolkning. Dette kaller Erikson ”livstydning.” I det voksne liv blir denne selvfortolkningen fullbyrdet og bekreftet. Til denne fasen i livet benytter Erikson begrepet ”livsbekreftelse.”³⁰

2.4.2 Ungdomstid og identitetsdannelse.

”I sin søken etter en ny følelse av enhet og kontinuitet må ungdommen nok en gang utkjempe tidligere års slag.”³¹

Det femte stadiet hos Erikson er det han kaller ungdomsperioden. Dette er den perioden som tilsvarer puberteten. Dette er kanskje den mest omfattende av de åtte periodene.³²

²⁷ Imsen 1998:280ff

²⁸ Jerlang 1998:64ff

²⁹ Engedal 1999:20

³⁰ Engedal 1999:74

³¹ Erikson 1974:229

Ungdomstidens identitetskrise representerer den første viktige avklaringen av individets selvfortolkning i relasjon til kjønn, sosiale roller, etikk og livstolkning. I denne perioden må all tilliten, selvstendigheten, initiativet og evne som har blitt tilegnet i barndommen ”prøves” på nytt for å tilpasses den nye helheten.³³ Identitet etableres i spenningen mellom det som har vært og en foregripelse av det som skal komme.³⁴ Målet er å finne seg selv, samtidig ligger det en risiko for at den indre enheten fra tidligere år faller fra hverandre.

I ungdomstiden skjer det en voldsom utvikling av individet fra barn til ung voksen. Det skjer en kraftig fysisk utvikling bl.a. gjennom kjønnsutviklingen og det skjer store psykiske endringer som det å tenke abstrakt. De unge blir interessert i seg selv på en ny og mer selvkritisk måte, de blir interessert i det motsatte kjønn, i nye oppgaver, i nye interesser, i framtiden etc. Alt dette, kombinert med endrede krav fra omgivelsene, stiller store krav til individets selvoppfattelse, det vil si individets identitet.³⁵ De store psykiske endringene og den utvidede erfaringshorisonten bidrar til eksperimentering og usikkerhet knyttet til seksualitet, egne ferdigheter, selvbylde og livssynsvalg. Individet får et større tilgjengelig repertoar av forståelsesformer og handlingsmønstre. Dette utgjør et behov for å avklare eget ståsted, samtidig som det gjør en slik avklaring mer problematisk.³⁶ Evnen til å mestre identitetskrisens tvil og usikkerhet, toleransen for rolleeksperimentering og ambivalens, viljen til lojalitet og hengivelse etc. gjenspeiler de fundamentale kvalitetene knyttet til de første stadiene.³⁷

I følge Eriksons teori er det tre elementer som fungerer som byggesteiner i identitetsdannelsen: ”å ha tillit til,” ”å se opp til” og ”å se frem mot.” For å mestre identitetskrisens påkjenninger, må individet ha evne til å relatere til signifikante andre med basis i et visst mål av tillitsfull fortrolighet, derav ”å ha tillit til.” ”Å se opp til” dreier seg om at identitetsdannelsen er knyttet sammen med evnen til å etablere relasjoner til forbilder og idealer slik de formidles i den sosiokulturelle konteksten. En positiv identitetsutvikling forutsetter også et visst mål av tiltro og positiv forventning til fremtiden, noe ”å se frem mot.” Uten evne til å se fremover med håp, vil den identitetsdannelsen hemmes. Uten disse tre elementene vil det være vanskelig å finne tilfredsstillende løsninger mht stadiets

³² Imsen 1898: 285

³³ Imsen 1998:285

³⁴ Engedal 1999:761

³⁵ Jerlang 1998:88f

³⁶ Engedal 1999:72

³⁷ Engedal 1999:66f

eksperimentering med sosiale roller, avklaring av ideologisk engasjement og forpliktelse overfor grunnleggende etiske verdier.³⁸

Utover familie og skole er det spesielt tilknytningen til jevnaldrende som får betydning for individets evne til å finne sin identitet. De unge må være villig til å forplikte seg i relasjoner til andre. Gjennom samvær med hverandre i et fellesskap, blir identiteten støttet, samtidig som de ved deltakelse i et slikt fellesskap tar avstand fra de andre.³⁹ De unge må ha tid til eksperimentering i samspill med jevnaldrende gjennom deltakelse i idrett, organisasjoner og lignende der de unge kan finne bekreftelse for sin identitet.⁴⁰

En ideologisk hengivelse utgjør også et sentralt element for å takle utfordringene i ungdomstiden. Dette dreier seg om å vise evne til selvhengivelse til de ideologisk forankrede livssyn og verdensbilder som bidrar til å skape sammenheng og mening i individets opplevelser. Oppmerksomheten orienteres mot kollektivet og de typer av livssyn og etiske verdiforpliktelser som preger den sosiokulturelle kontekst. Det må være en sammenheng mellom virkelighetsbilde og selvbylde, mellom individets tanker og forestillinger og kulturens etiske grunnspørsmål og ideologi eller livssyn.⁴¹

Ungdomstiden er en intens periode med eksperimentering og kritisk utprøving.⁴² I møte med et stort sosialt, kulturelt og verdimeslig mangfold, vil den unges utvikling av identitet nødvendigvis innebære en rekke valg. Ut i fra hvilke grunner skal individet gjøre sine valg? Kan samfunnet vise ideologiske eller livssynsmessige tradisjoner som på en eksistensiell, meningsgivende måte kommuniserer med den unge? Rommer samtidskulturen levende virkelighetsbilder som gir individet muligheter for livsnær og fremtidsrettet selvfortolkning? En ideologi eller et livssyn tilbyr en helhetlig forståelse av livet. Den har en integrerende kraft, og åpner muligheten for å skape orden og sammenheng i livet. Den blir et motbilde til mangfold, oppbrudd og usikkerhet. Livstolkningen tilbyr idealer som forplikter, både moralsk og sosialt. Den har et etisk grunnlag som imøtekommer individets behov for valgavlastninger og veiledning. Den gir også en opplevelse av tilhørighet, både eksistensielt og sosialt.⁴³

³⁸ Engedal 1999:71

³⁹ Jerlang 1998:89

⁴⁰ Jerlang 1998:88ff

⁴¹ Engedal 1999:64ff

⁴² Engedal 1999:60

⁴³ Engedal 1999:64ff

Erikson mener at samfunnet bør tilby de unge sunne, demokratiske idealer og gode ledere som de kan identifisere seg med. De må også kunne tilby de unge forestillinger om fremtidige valgmuligheter og om hvordan de kan lykkes som voksne. En positiv identitetsutvikling forutsetter et visst mål av tiltro og positiv forventning i forhold til det som ligger foran. Uten evne til å se fremover med håp, desintegrerer selvfortolkningen og identitetsdannelsen hemmes.

Krisene kan ha to mulige utfall, identitet kontra identitetsforvirring eller negativ identitet. Psykisk sett skal de unge lære å kanalisere eller opprettholde et forsvar mot den økende indre impuls, bl.a. fra de seksuelle drifter, samtidig skal de lære seg å forholde seg til et økende press fra ytre grupper, for eksempel reklame. Den unge skal finne seg et ståsted i verden. Sunn utvikling og identitet oppnås når individet får mulighet til å skape seg en helhet av de forutsetningene av identitet som ble utviklet gjennom de forrige stadiers eksistenskriser.⁴⁴

Når den unge ikke finner en akseptabel rolle, et ståsted, vil den unge oppleve identitetsforvirring. Det vil si at den unge har problemer med å avgrense seg selv og finne sin plass i den sosiale omverdenen. Usikkerhet, særlig knyttet til fremtidsplaner og yrkesvalg, er et fremtredende trekk. Noen ganger skjer det Erikson kaller ”overidentifikasjon,” for eksempel når den unge identifiserer seg så sterkt med jevnaldrende at hans eller hennes egen identitet blir satt til side.⁴⁵

Identitetsforvirring kan føre til at den unge aldri riktig blir voksen, og vil vandre fra det ene til det andre både arbeidsmessig og holdningsmessig. Det kan også skje at den unge kritikkøst overtar foreldrenes normer og verdier. Umiddelbart vil slike unge virke modne, men identiteten er svært sårbar fordi den unge ikke selv har utviklet sin identitet på grunnlag av egne erfaringer og egne valg.⁴⁶

I verste fall kan egoet bryte sammen. Dette medfører angst. Hvis denne angsten overvinnes vil det skje en utvikling, men hvis angsten i stedet overvinnes individet er det en risiko for at individet tyr til ulike tilfredsstillelsesformer som for eksempel alkohol eller stoffmisbruk.⁴⁷

⁴⁴ Jerlang 1998:88ff

⁴⁵ Imsen 1998: 285

⁴⁶ Jerlang 1998: 88ff

⁴⁷ Jerlang 1998:90f

Den unge kan komme til å velge en negativ identitet, noe som kan gi seg utslag i f. eks kriminalitet. Dette skjer fordi en negativ identitet vil være bedre enn ingen identitet.⁴⁸

Det positive utfallet av perioden er identitet. Det oppnås når den indre enheten som var samlet opp fra barndommen svarer til det bilde en opplever at andre har av seg. Det er med andre ord tale om en psykososial identitet basert på testing av sitt dypeste indre mot en sosial verden. Den nye identiteten i dette stadiet er summen av barndommens identifiseringer. Identitet handler om bevisstheten av å "være seg selv" og å kunne dele med andre. Denne identiteten avhenger av en viss harmoni mellom den indre opplevelsen av et selv og å være en del av samfunnet. Følelsen av en personlig identitet sammenfatter den unges erfaringer om seg selv i ulike situasjoner, som medlem av en familie, som venn, som skoleelev etc. Denne integrerte oppfattelse av den unges holdninger, evner og kunnskap gir en følelse av sammenheng i fortid, nåtid og framtid. At den unge utvikler en fast kjerne av identitet betyr likevel ikke at identiteten for alltid er ferdig, men identiteten får en fast kjerne av grunnleggende meningsfullhet som gir et grunnlag for videre utvikling i kommende år, hvor den unge må gjøre seg nye erfaringer i situasjoner eller relasjoner.⁴⁹

Kriser gir mulighet for vekst. I ungdomstiden er det ikke unaturlig at de unge opplever identitetsforvirring. Jo mer de voksne respekterer den unge som en selvstendig person med egne meninger, dess lettere vil forvirringene løses. Man kan ikke ta vekk krisene, da ville det ikke skjedd noen utvikling, men man kan gjøre mye for å fremme et positivt utfall for individet.⁵⁰

Den sosiale identiteten er et selvbilde, et objekt avspeilet i den sosiale verden og harmonert med barndommens faser. I alle mennesker finnes et handlende subjekt for å knytte nære, personlige forbindelser hvor en både gir og får, i motsetning til ungdomstidens famlende vennskap med formål å finne seg selv. Intimitet har sammenheng med evnen til å kunne gå inn i dypere vennskap og partnerforhold. Det forutsetter en personlig styrke som kan bære de gjensidige forpliktelser dette innebærer. Erikson mente at en trygg identitet er en forutsetning for å kunne møte den trusselen om egotap som ligger i situasjoner som krever selvpoffrelse.

⁴⁸ Jerlang 1998:90f

⁴⁹ Jerlang 1998:89

⁵⁰ Jerlang 1998:90

Det motsatte av evnen til å utvikle nære vennskapsforbindelser er isolasjon og sosial distansering. Nærhet oppleves da som en trussel og frykt for å miste seg selv.⁵¹

2.5 Religion, livstolkning og identitet.

Som vi har sett handler identitetsutvikling om å skape helhet, sammenheng og meningsfullhet i den enkeltes tilværelse. Religion eller livssyn kan virke identitetsdannende, fordi religion og livssyn tilbyr meningsperspektiv som motvirker kaos, uorden og meningsløshet.

Antropologen Clifford Geertz mener at religion er identitetsskapende og integrerende ved at den forbinder etikk og livsførsel med verdensbilde og virkelighetsoppfatning.⁵² Religionen legitimerer også våre tradisjoner ved at man viser at sosiale strukturer og kulturelle konstruksjoner har rotfeste i fortiden. Å kjenne sin religiøse og kulturelle tradisjon og gjenkjenne fortellinger, språklige uttrykk, kunst og ritualer i tradisjonen er viktig når barn og unge skal bygge sin identitet. Religion og livssyn er derfor viktig i den enkeltes identitetsutvikling. Barns søken etter identitet inneholder også ofte elementer av religiøs søken.

Det har blitt gjort en del forskning på barn og religion, og hvordan barns religiøsitet dannes. Resultatene er forskjellige og ganske usammenlignbare, dette skyldes blant annet ulikt faglig ståsted, ulike problemstillinger og metode. Hver for seg kan likevel disse ulike perspektivene si noe sentralt om barns religiøsitet.⁵³

2.5.1 James Fowlers stadieteori om barns religiøse utvikling.

Den amerikanske teologen og psykologen James Fowler har presentert en stadieteori om utvikling av tro.⁵⁴ Teorien tar utgangspunkt i det enkelte individ og forsøker å finne faser for religiøs utvikling. Dette er utviklingspsykologiske stadier som alle, uansett hva slags religiøs eller livssynsmessig tilknytning en har, kan sies å følge.

Begrepet ”tro”

James Fowler tar utgangspunkt i at menneskets personlighet er basert på tro. Det er helt nødvendig å forstå hva Fowler legger i begrepet tro (”faith”), for å kunne forstå og anvende

⁵¹ Imsen 1998:286

⁵² Afdal m.fl.1997:64

⁵³ Afdal m.fl.1997:76

⁵⁴ Min fremstilling av James Fowlers stadieteori bygger på Afdal m.fl. 1997:76-85

teorien hans. Begrepet tro kan ikke forstås i kristen eller en annen spesifikk religiøs forstand, men som en allmennmenneskelig faktor som skaper mening og sammenheng i tilværelsen. Selv om Fowler benytter begrepet faith, som betyr å tro, trenger ikke denne troen å være religiøs, den kan like gjerne være ateistisk eller agnostisk. Tro er det primære menneskelige, det alle mennesker gjør, rett og slett ved å være menneske. Det er et kjerneelement i personligheten. Mens tro er det allmennmenneskelige, er religion mer å forstå som ulike historiske tradisjoner. Fowler mener at alle mennesker danner seg en mening med tilværelsen, som bygger på og inneholder erfaringer. Han er ikke så veldig opptatt av innholdet i disse erfaringene, men hvordan man skaper sammenheng i dem. Fowler tar utgangspunkt i at mennesket er et meningsskapende vesen. Den meningsskapende virksomheten, skjer gjennom tro. Begrepet handler altså om menneskets trang til å orientere seg i tilværelsen.

Fowler mener at alle mennesker konstruerer en virkelighetsforståelse, en helhet i tilværelsen. Dette konstruksjonsarbeidet er en kontinuerlig prosess. Det dreier seg om hvordan vi kan forstå oss selv i forhold til andre, til verden og oss selv. Tro er en aktiv prosess som forsøker å tolke alle ytre og indre påvirkninger. Tro er dermed virkelighetsforståelse i vid forstand, som ikke bare viser seg ved hva vi sier, men også ved hva vi gjør og hva vi føler. Tro står dermed heller ikke i motsetning til viten, men enhver forståelse eller tolkning av viten eller kunnskap forutsetter et bilde av virkeligheten. Trosprosessen foregår ikke i et individuelt vakuum, men i form av relasjoner til andre, til verden, til seg selv og til det som er våre livsprosjekter.

Fowler tar utgangspunkt Jean Piagets teori om menneskets kognitive utviklingsteori⁵⁵ og Lawrence Kohlberg teori om moralsk utvikling,⁵⁶ men er også inspirert av psykososial teori, først og fremst ved Erik H. Erikson.⁵⁷ Fowler mener at menneskelig tro er universell, den gjelder alle mennesker, og at tro er en kontinuerlig prosess som utvikler seg gjennom hele livet. På grunnlag av empiriske undersøkelser har Fowler kommet fram til seks stadier for religiøs utvikling, i tillegg opererer han med stadium null. Hvert stadium beskriver individets typiske måte å forholde seg til virkeligheten på. Alderen fra overgangen fra et stadium til det neste vil variere fra individ til individ. Stadium 1 og 2 preger aldersgruppene fram til 13-20

⁵⁵ Piagets stadier er gjengitt i Afdal m.fl. 1997:78

⁵⁶ Imsen 1998:328ff

⁵⁷ Denne avhandling:12-17

års alderen. Fra tenårene er bildet mer uklart. Det finnes voksne i alle aldre som forblir på stadium 3 og 4.⁵⁸

Stadiene

Stadium 0: Udifferensiert tro (spedbarnsalder)

Dette dreier seg om hvordan barnet i sitt møte med omverdenen danner en ubevisst disposisjon av grunnleggende betydning for tro. Dette kan være et spenningsforhold mellom opplevelsen av tillit og kjærlighet på den ene siden og det motsatte på den andre. Overgangen til neste stadium begynner med etableringen av symbolspråket og barnets oppdagelse av språket.

Stadium 1: Intuitiv –projektiv tro (tidlig barndom)

Barnet opplever omverdenen intuitivt, samtidig overfører det tanker og følelser over på situasjoner i sitt nære miljø.

Stadium 2: Mytisk- bokstavelig tro (barndom og senere)

Dette stadiet er preget av en spenning mellom den ytre virkelighetsorienteringen og den indre fantasiverdenen. På den ene siden har barnet utviklet en konkret-operasjonelle tenkning⁵⁹ som gjør at det kan tenke logisk og kan ordne verden i kategorier som årsak, rom og tid. På den andre siden lever barnet i fortellingens verden. Barnet har lært å lage egne fortellinger. I disse fortellingene forenes erfaringer til en meningsfull sammenheng og barnets tro lever i fortellingene. De klarer ikke å se fortellingene utenfra, og tro tolkes bokstavelig, for eksempel tro i form av moralske regler. Styrken i dette stadiet er fortellingene knytter barnet til sine omgivelser, og at de har evnen til å finne sammenheng i erfaringer ved hjelp av fortellinger, drama og myter. Ulempen er at ettersom barnet har en bokstavelig tolkning av erfaringene, kan tolkningen bli egenrettfærdig.

Stadium 3: Syntetiserende-konvensjonell tro (ungdomsalder og senere)

Den voldsomme utvikling av individet som skjer i puberteten får også konsekvenser for den religiøse utviklingen. Den unge utvider sin sosiale horisont, og en rekke forskjellige mennesker spiller en rolle for den unge. I det den sosiale horisont utvides, øker pågangen av

⁵⁸ Stadium 2 og stadium 3 er mest inngående beskrevet i denne avhandlingen, fordi de er mest relevante i forhold til ungdomsskoleelevers identitetsutvikling. De andre stadiene er kort beskrevet.

⁵⁹ Jfr. Piagets stadier i Afdal m.fl. 1997:78

informasjon og verdier. Tro blir å forene disse inntrykkene, slik at de kan skape en basis for en personlig identitet.

For å opprettholde en identitet som den unge kan se sin tro i forhold til er han eller hun, på dette stadiet, avhengig av andres forventninger og oppfatninger. Dette stadiet tilsvarer det formal-operasjonelle i Piagets teori.⁶⁰ Det vil si at en betrakte de sentrale fortellingene i livet sitt utenfra. En kan lage fortelling om sine fortellinger. Det vil si at trosuttrykkene nå er personlige. De er likevel bundet opp av andres forventninger og holdninger. Troen er altså bestemt av noe ytre, og er relativt lite reflektert. Man kan si at personen på dette stadiet spiller ulike trosroller som er bestemt av de ulike sosiale miljøene stiller. Styrken er at troen er personlig. Svakheten er at de andres forventninger og vurderinger i stor grad dominerer, og blir ens egne slik at de vanskeliggjør en selvstendig tro. Fordi ens egen tro er så avhengig av andre vil opplevelsen av andres svik kunne bety at fundamentet for ens egen tro rives vekk.

Stadium 4: Individuativ-refleksiv tro (yngre voksen og senere)

Kjennetegnes av mer selvstendig konstruksjon av tro. Fra å være bestemt av noe ytre, vil den bli bestemt av en indre forpliktelse. Egen identitet er ikke lenger bestemt av andres forventninger og rolletildeling.

Stadium 5: Sammenbindende tro (voksen og senere)

På dette stadiet skjer det en omforming og gjennomarbeiding av fortiden. En får en nøyaktig selverkjennelse og en bredere og mer nøyaktig oppfatning av andre personers perspektiv på tilværelsen.

Stadium 6: Universaliserende tro (voksen og senere)

Dette stadium forekommer ytterst sjelden, og kjennetegnes av personen ikke bekymrer seg for trusler mot selvet. Selvet engasjerer seg i å bruke og bli brukt for å realisere en virkelighet av kjærighet og rettferdighet.

⁶⁰ Jf. Piagets stadier i Afdal m.fl. 1997:78

Kritikk av Fowlers stadieteori

Fowler har møtt en del kritikk for sin utviklingsteori.⁶¹ For det først har det blitt stilt spørsmål ved stadium seks, som er målet for utviklingen. De kritiske spørsmålene dreier seg om Fowlers mål er det beste og om det bare finnes ett. Flere har argumentert med at tro og religion er et så sammensatt fenomen at det ikke bare kan tenkes ett mål for en moden tro, men en rekke forskjellige.

For det andre har det blitt stilt spørsmål ved selve utviklingstanken. Stadiene 0 og 1 blir betraktet som de primitive, og 5 og 6 som de avanserte. I den lutherske kirken har en vært opptatt av at den enkle barnetro er fullkommen, og at troen ikke kan graderes, derfor kan en slik hierarkisk fremstilling bli problematisk.

For det tredje er Fowlers teori blitt anklaget for å være for individsentrert. Søkelyset er rettet mot det enkelte menneske, mens alt annet er redusert til ”omgivelser” som kan påvirke mennesket i større eller mindre grad. Religion blir dermed et privat anliggende der en tar lite hensyn til at religion og livssyn også bør sees på historisk, sosialt og institusjonelt. Er det virkelig mulig å beskrive utviklingen av den strukturelle siden av tro uavhengig av trosinnholdet?

Anvendelse av stadieteorien i skolen.

Hvordan kan Fowlers teori anvendes i forbindelse med identitetsutvikling i skolen og undervisning i RLE-faget? Styrken i teorien ligger i at den forsøker å si noe om et allmennmenneskelig fenomen, nemlig menneskets søken etter mening. Ved å tenke tro som noe allment, er det lettere å involvere alle elever. Alle er mennesker forsøker å skape mening i sine egne erfaringer og alle har en tolkning av livet som stadig er i utvikling, slik sett kan kanskje begrepet livstolkning, i stedet for tro, være mer passende å bruke i RLE-undervisningen.⁶²

Tilpasset opplæring er et krav i den norske skolen. Det vil kanskje være enklere å tilpasse undervisningen hvis man kan si noe om det religiøse utviklingsnivået til eleven. I tillegg vet man hvilken retning utvikling bør ta, og kan dermed forberede utviklingen hos eleven.

⁶¹ Afdal m.fl.1997:84f

⁶² Dette samsvarer med begrepsbruken i RLE-faget. Jf. denne avhandling:44

De aller fleste elever i grunnskolen vil befinne seg på stadium 2. Konsekvensen av det betyr at man bør jobbe med fortellinger i sterkere grad enn å jobbe med systematiske fremstillinger.

2.6 Sosialiseringsteori av Oddbjørn Evenshaug og Dag Hallen.

Stadieteoriene kan være til hjelp for å forstå menneskers utvikling av religion og livssyn ved å gi en beskrivelse av karakteristiske kjennetegn av utviklingen på ulike alderstrinn. Det er likevel viktig å presisere at disse kjennetegnene må tolkes i lys av den sosiale og kulturelle sammenhengen. Religiøse og livssynsmessige forestillinger og praksis utvikles ikke hos det isolerte individ, men det dannes gjennom sosiale relasjoner. Det kan derfor ikke bare beskrives utviklingsprosess, men også som en sosialiseringprosess.⁶³

Sosialisering kan defineres som *”den prosess der individet tilegner seg en bestemt gruppe eller kulturs verdi-og livsmønster.”*⁶⁴ Sosialisering innebærer at barnet møter samfunnet og kulturens verdi- og livsmønster gjennom et nettverk av personer, institusjoner, organisasjoner og andre faktorer som til sammen utgjør det samfunnet og den kulturen som barnet sosialiseres inn i.

Evenshaug og Hallen ser på sosialisering som en interaksjonsprosess der det stadig foregår en vekselvirkning mellom barnet og dets omgivelser. Gjennom en slik prosess reagerer vi selektivt på påvirkning og kan påvirke våre påvirkere. Barnet reagerer altså aktivt på de påvirkninger det utsettes for. Dette skjer ved at de velger ut og organiserer inntrykkene på sin egen måte. Samtidig påvirker også barnet omgivelsene rundt seg. Dette er noe barnet stadig blir mer bevisst på, og som er med på å bygge personlig identitet.⁶⁵

Den familiepedagogiske modellen til Evenshaug og Hallen har fått mye oppmerksomhet i pedagogisk forskning og debatt siden 70-tallet. Den er inspirert av kunnskaps sosiologene Peter Beger og Thomas Luckman. I tillegg har den en rekke likhetstrekk med Urie Bronfenbrenner økologiske utviklingsmodell.⁶⁶

⁶³ Afdal m.fl.1997:86f

⁶⁴ Evenshaug og Hallen 1989:87ff

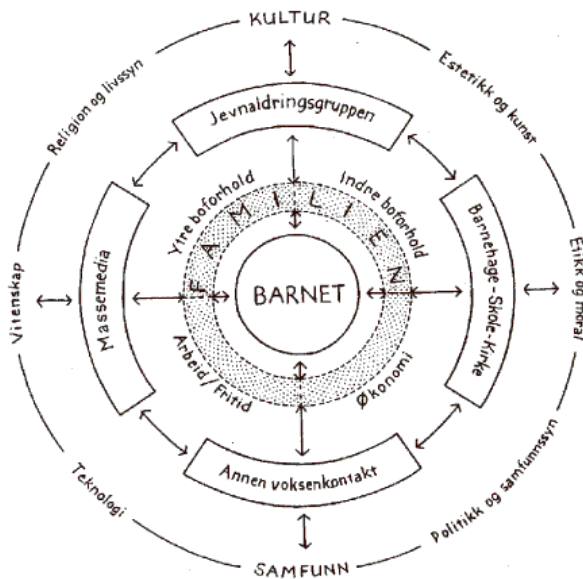
⁶⁵ Afdal m.fl.1997:87

⁶⁶ Afdal m.fl.1997:88 og denne avhandling:25f

2.6.1 Familiepedagogisk modell.

Modellen illustrer hvordan barnets samspill med de ulike sosialiseringfaktorene er innfelt i et nettverk av gjensidige relasjoner. Alle de ulike faktorene står i en kulturell sammenheng.

Barnet står i sentrum, omsluttet av familien. Evenshaug og Hallen understreker at familien er den primære sosialiseringfaktoren. Alle sosialiseringfaktorer blir sekundære i forhold til familien. Familien står i et interaksjonsforhold med de øvrige faktorene. Dermed har de også mulighet for å bli modifisert av og virke modifierende på disse.

(Evenshaug og Hallen 1989: 88)

Modellen bygger på to grunnleggende forutsetninger. For det første at familien er den primære oppdragelsesfaktoren som fungerer som et "filter" som alle øvrige påvirkninger modifieres gjennom. Foreldrene fungerer både direkte og indirekte som filter. Direkte har foreldrene vanligvis mulighet til å sile ut hvilke påvirkninger barnet skal møte. Indirekte vil de erfaringene barnet har gjort i familiesammenheng fungere som en referanseramme for barnet i tolkningen og bearbeidingen av de påvirkningene det utsettes for. For det andre kan vi også snakke om at foreldrene har en normativ filterfunksjon. I kraft av sitt oppdragelsesansvar, bør foreldrene også fungere som et slikt filter. Familiens filterfunksjon gjelder ikke minst i forbindelse med religiøs sosialisering. Det innebærer ikke nødvendigvis at barnet slutter seg til foreldrenes tro, men det budskap barnet oppfatter, uavhengig av sender, vil bli tolket gjennom den referanserammen som erfaringene fra familien danner.⁶⁷

⁶⁷ Evenshaug og Hallen 1989:87ff

Modellen forutsetter at primærsosialiseringen er ganske enhetlig. Familien har tradisjonelt vært den naturlige rammen rundt primærsosialiseringen, men kanskje harmoniserer modellen familien for mye, i et samfunn som ikke kjennetegnes av enhet, men av pluralitet? Haugstvedt peker på at det har skjedd en forskyvning av sosialiseringsansvaret. Formelle sekundærsosialister, som for eksempel skole og barnehage tar mer og mer over det ansvaret som primært tilhørte familien. Også jevnaldrende og massemedia spiller en viktigere rolle.⁶⁸ Det viktigste med modellen er at den viser hvor sammensatt sosialisering er. Den tydeliggjør også at de første erfaringene barnet gjør er viktige for senere utvikling. Som lærere er det viktig å huske på at eleven møter skolen med en utbygd referanseramme. De har allerede med seg en mer eller mindre bevisst livstolkning som vil være avgjørende for hvordan de tolker de erfaringene de gjør i skolen.

2.7 Bronfenbrenners økologiske miljømodell

Som nevnt tidligere har den familiepedagogiske modellen flere likhetstrekk med Urie Bronfenbrenner økologiske utviklingsmodell.⁶⁹ Bronfenbrenner mente at for å forstå barns utvikling må vi studere barn i de kontekstene de hører til i. Ettersom barn står i et tett samspillforhold til sine omgivelser kan vi ikke få noe riktig inntrykk av barnets utvikling hvis vi studerer det i situasjonen løsrevet fra sine større sammenhenger. Et barn hører aldri hjemme bare i ett miljø, men mange ulike. Disse bidrar med kunnskap som kan virke forvirrende og uforenlig.

Bronfenbrenners modell tar utgangspunkt i fire nivåer. Mikronivået er primærmiljøet som påvirker barnet direkte slik som familie, nabolag, barnehage og skole. Barnet påvirkes gjennom de hendelser og mennesker som er til stede der. På mesonivået er det flere nærmiljøer som studeres samtidig for å få frem samspillet mellom dem. Dette er et viktig fokus fordi nærmiljøene fremstår som en integrert helhet for barnet. Barnet tar med seg erfaringer hjemmefra til skolen og erfaringer fra skolen til hjemmet. Endringer i ett miljø, vil også føre til endringer i ett annet. Eksosystemet omfatter samfunnsordninger i det lokale miljøet som virker inn på barnet, men som det ikke selv er direkte involvert i. Dette kan være for eksempel arbeidslivets ordninger, for eksempel 7, 5 timers arbeidsdag, noe som påvirker barnet indirekte. I makrosystemet finner vi overbygninger av institusjoner på samfunnsnivå, som for eksempel den økonomiske politikken i samfunnet vårt.

⁶⁸ Imsen1998:345

⁶⁹ Framstillingen av Bronfenbrenners økologiske modell bygger på Imsen 1998: 338ff

Det som skjer på makronivå berører hvert eneste barn på mikronivå, og det samspillet som skjer der. Dette må ikke tolkes slik at det er staten som styrer alt, selv om en del peker i den retningen i samfunnet vårt. Den tyske filosofen Jurgen Habermas skiller mellom to verdener, en systemverden og en livsverden.⁷⁰ Systemverdenen er samfunnets maktsystem, mens livsverdenen er verden sett fra deltakerperspektiv. Det er i livsverdenen at mening, solidaritet og identitet skapes, sier Habermas. Dette skapes gjennom kommunikasjon mellom samfunnsmedlemmer. Tendensen er likevel at systemverdenen griper mer og mer inn i livsverdenen.

I både Evenshaug og Hallens familipedagogiske modell og i Bronfenbrenners økologiske modell er barnet i sentrum. Videre er begge modellene systemteoretisk forankret. Forskjellen er at den familiepedagogiske modellen setter familien i særlig betydning i forhold til andre sosialiseringssagenter på mikronivå.

2.8 Identitetsutvikling i en postmoderne kultur.

Flere forskere har vært opptatt av hvordan kultursituasjonen virker inn på identitetsutviklingen hos barn og unge. Fra den siste halvdel av 1900-tallet er det postmodernisme som har preget samfunnet vårt. Idèhistorikeren Otto Krogseth forstår postmodernismen som *"en "kulturalistisk" reaksjon på moderniteten."*⁷¹ Med kulturalisering menes den økte interessen for kultur og kulturanalyse.

Mens moderniteten var preget av troen på allmenne sannheter og stabile sosiale strukturer, er postmodernismen preget av oppløsning og nyorientering. Enhetskulturen er over, det finnes ikke lenger noe samlende punkt. Det finnes ingen overgripende sannhet, i stedet finnes det et utall sannheter.⁷²

Pluralisme, differensiering og individualisering er viktige begrep i Krogseths analyse av den postmoderne kulturen.⁷³ Pluralisme, som vidt begrep, kan oversettes som mangfold. Unge som vokser opp i dag møter mangfold på alle områder i livet. De har utallige valgmuligheter.

⁷⁰ Imsen 1998:342

⁷¹ Henriksen og Krogseth 2001:16

⁷² Brunstad 1998:19ff

⁷³ Min redegjørelse av begrepene pluralisme, differensiering og individualisering bygger kapitlene om disse begrepene i Henriksen og Krogseth 2001: 27-66

Valgene er flere og mulighetene større. Et viktig poeng er at selv om valgmulighetene øker, avtar støttepunktene i valgsituasjonene. I et tradisjonsbundet samfunn var det også valg, men disse var mer klare og avgrensede i forhold til de utallige komplekse valgene unge står ovenfor i dag. Tidligere lærte barna gjennom egne erfaringer og deltakelse i vanlige gjøremål i familien og i samfunnet for øvrig. De fikk forståelse av egne muligheter og egne begrensninger. I dag gir samfunnet liten hjelp til å sortere og de vurderer de valgmulighetene som finnes. I stedet møter de barn og unge eksponenter for meninger og andres valg overalt i samfunnet. *"I en kultursituasjon der menneskene ikke har noe annet valg enn å velge, øker trykket på den enkelte."*⁷⁴

Ett av perspektivene ved pluralisme er differensiering. Det finnes ulike former differensiering. Funksjonell differensiering er den differensieringsformen som kjennetegner det postmoderne samfunnet, det vil si at samfunnet er delt opp i ulike delsystem, for eksempel religion, politikk, familie, kunst, massemedia. Hvert delsystem konstruerer sin egen oppfatning av verden ut fra spesifikke koder, og har sitt eget overordnede fokus. I religion er det overordnede fokuset tro, i politikk er det makt etc. De ulike delsystemene har sin egen logikk og vil presentere ulike sannheter og ulike oppfatninger om verden for den oppvoksende generasjon.

Økt pluralisme, dvs. flere valgalternativer, skjerper det individuelle ansvaret og skaper individuelle valg. Det tredje sentrale trekket ved vår kultur er derfor individualisering. Samfunnet har i dag sterkt fokus på den enkelte individ. Det er det enkelte individs rettigheter og normer som står i fokus. Enkeltindividet er revet løs fra tradisjonelle bindinger, og har fått større frihet og større valgmuligheter. Det har frihet til å skape sitt eget liv og sin egen fremtid. Spørsmålet er hvordan dette virker inn på det enkelte menneske, særlig med tanke på identitetsdannelse.

Krogseth opererer med tre sentrale kriterier ved identitetsbegrepet: kontinuitet, integrerthet (koherens) og individualitet.⁷⁵ Han mener at alle disse tre kjennetegnene har dårlige vilkår i det postmoderne samfunnet. Kontinuitet fordi alt i samfunnet tilsynelatende er i endring, og vi opplever et krav om å endre oss i takt med tida. Identitet krever kontinuitet over tid. Det kan være vanskelig å oppleve kontinuitet nok til at det kan danne grunnlag for utvikling av stabil

⁷⁴ Sitat av Giddens i Brunstad 1998: 21

⁷⁵ Jf. denne avhandling: 10

identitet. Koherens er truet fordi differensieringen i samfunnet gjør det vanskelig å se sammenheng i oss selv og i samfunnet rundt oss. Differensieringen stiller store krav til barn og unge om å lære kodene i ulike delsystem. Noen hevder at resultatet blir at en utvikler flere atskilte identiteter, en for hvert delsystem. Individualitet er det kjennetegnet som har best vilkår i et postmoderne samfunn. Det å dyrke seg selv og utvikle sin egen egenart kan åpne opp for et mangfold. En kan bli godtatt slik en er, uten å måtte være som alle andre. Det er likevel tvil blant teoretikerne om dette kriteriet er så viktig som de to andre kriteriene i identitetsutviklingen.⁷⁶

Identiteten kollapser nødvendigvis ikke selv om kontinuitets -og koherenskriteriet er truet. Filosofen Paul Ricoeur sier at identitetsbegrepet har to hovedbetydninger som står i dialektisk sammenheng med hverandre. Idem-identiteten angir identitetens kontinuitet over tid og svarer på spørsmålet ”hva er jeg?”, mens ipse-identiteten angir det unike og særegne ved personen og svarer på spørsmålet ”hvem er jeg?” Ricoeur mener at den delen av identiteten som er knyttet til individualitet, ipse- identiteten, ikke forvinner selv om den delen som er knyttet til kontinuitet, idem- identiteten, har dårligere vilkår. Men det sterke fokuset på individualitet kan føre til at identitetsdannelse blir et ensomt prosjekt. I et pluralistisk samfunn er det opp til individet selv. Utvikling av stabil identitet er avhengig av hvordan det enkelte individ finner sin plass i et felleskap. Dette sterke fokuset på individualitet kan gå på bekostning av det behovet vi har for fellesskap med andre.⁷⁷

Med utgangspunkt i pluralisering, differensiering og individualisering er man på jakt etter noe som holder samfunnet sammen. Om dette bruker Krogseth begrepet integrasjon.⁷⁸ Flere integrerende faktorer kan fungere som ”lim” i samfunnet. I det førmoderne, norske samfunnet var religion en slik faktor. Det fantes bare én sannhet, bygd på bibelens budskap. Etter hvert ble religion gradvis mindre og mindre sammenbindende. Fremveksten av nasjonalstaten ble en ny, sammenbindende faktor. Staten hadde monopol på det meste i samfunnet. På slutten av 1970-tallet ble nasjonalstatens monopol gradvis opphevet, og fragmenteringen og individualiseringen økte. Hva er det i dag, i 2010, som binder samfunnet sammen?

⁷⁶ Henriksen og Krogseth 2001:117ff

⁷⁷ Henriksen og Krogseth 2001:125

⁷⁸ Henriksen og Krogseth 2001:67ff

Nasjonalitet kan være en faktor som gjør at de ulike delsystemen i et samfunn integreres. Fortsatt er det slik at forestillingen om det norske til en viss grad binder samfunnet vårt sammen. Gjennom vår kristne kulturarv får vi også en felles referanseramme.

Media, særlig tv, har en sammenbindende funksjon i vårt samfunn. Brunstad peker på at mediene fyller og overtar den rolle som tradisjonen tidligere hadde. Slik sett fører nødvendigvis ikke den kulturelle fristillingen til større frihet, men en bundethet i ny form. En bundethet som er mer uoversiktlig og vanskeligere å forholde seg til.⁷⁹

En rekke kritikere har pekt på at den postmoderne kulturen har vært identitetsoppløsende. Man sier at ingen ting henger sammen lenger. For å forstå virkeligheten stykker vi den opp og plukker den fra hverandre. Brunstad mener at det identitetsskapende arbeidet flyttes mer og mer til overflaten. Til tegnenes og symbolenes verden, til livsstil og mote. Når man velger livsstil, gir man identiteten en uttrykksform.⁸⁰

Otto Krogseth hevder at dagens ungdomskulturer viser fravær av håp og fremtidsutsikter. I stedet kan man se en slags mental tilbaketrekning til små meningsprosjekter basert på helse- og kroppsdyrkelse, personlighetsutvikling eller andre defensive overlevelsesstrategier. Dette kan føre til en narsistisk opplevelsesjakt, gjerne stimulert av rusmidler, indre aggresjonsutladninger som anoreksi eller ytre aggresjonsutladninger som vold, destruktive former for spenningsøsken, grenseoverskridende erfaringer, stadig jakt etter opplevelsesstimuli, også i religiøse og okkulte former og lignende.

Samtidkulturen kan gi dårlige vilkår for en stabil identitet. Derfor er det viktig at skolen bidrar til identitetsskapende verdier. Elevene må få referanserammer som hjelper dem til å skape helhet og sammenheng i sin egen tilværelse.

⁷⁹ Brunstad 1998:21

⁸⁰ Brunstad 1998:22

2.9 Sammenfatning av teori

Vi har sett at det er to tradisjoner som vektlegger ulike element når det gjelder utvikling av identitet. På den ene siden er det flere som mener at det finnes en kjerne i mennesket som utgjør den stabile, personlige identiteten. Denne utvikles i samspill mellom personlige valg og miljøfaktorer. En av representantene for denne tankegangen er Erik Homburger Erikson.

Erikson definerer identitet som *”et resultat av en omfattende prosess med eksistensielle valg og utprøving av ulike roller hvor en etablerer en varig selvfortolkning i samspill med sine omgivelser.”* Vi har sett at Erikson deler inn livsløpet i åtte perioder. I hver periode er det en krise. Ungdomstidens krise er knyttet opp mot identitet. Erikson sier at i barneårene legges fundamentet for identitetsutviklingen, og at gjennom ungdomstiden skal dette modnes og bekreftes. De unge opplever store forandringer i seg selv, samtidig som erfaringshorisonten utvides. Dette bidrar til eksperimentering og usikkerhet. Hvis den unge skal komme styrket ut av denne perioden er det tre elementer som er viktig: Å ha tillit til noen, å se opp til noen og se frem mot noe.

Flere har imidlertid kritisert tanken om at det finnes en fast kjerne i mennesket som utgjør den stabile, personlige identiteten, særlig møter vi denne kritikken innenfor den sosialkonstruksjonistiske psykologien. De mener at denne tanken er tidstypisk trekk ved moderniteten, og at den stabile, personlige identiteten ikke svarer til de krav som postmoderniteten stiller til individet. De mener at identitet er å høre til i en gruppe, identifisere seg med gruppen og ta opp kulturinnholdet fra den.

Identitet handler om å skape meningsfullhet i egen tilværelse. Vi har sett at religion og livssyn kan virke identitetsdannende fordi de tilbyr meningsperspektiv som motvirker meningsløshet og kaos. Fowler har presentert en stadieteori om utvikling av tro. Tro trenger ikke være religiøs tro, han definerer i stedet tro som en faktor for å skape mening og sammenheng i tilværelsen. Han mener at tro er noe universelt, og at det er en kontinuerlig prosess i mennesket. I følge Fowler er tro viktig i ungdomstiden for å utvikle identitet. I denne fasen er ikke troen personlig, men bestemt av noe ytre. Den unge er avhengig av andres forventninger og oppfatninger.

Religiøs og livssynsmessig identitet utvikles ikke hos det isolerte individ, men gjennom sosiale relasjoner. Det må derfor sees på som en sosialiseringssprosess. I denne avhandlingen

har vi sett hvordan Evenshaug og Hallen beskriver sosialiseringprosessen gjennom sin familiepedagogiske modell, denne modellen har mye til felles med Bronfenbrenners økologiske modell som mente at hvis vi skal forstå barn må vi studere barnet i de kontekstene det hører hjemme i.

Otto Krogseth er opptatt av hvilke vilkår identitetsdannelsen har i en postmoderne tid. Han beskriver identiteten med tre sentrale begreper: kontinuitet, integrerthet og individualitet, og sier at disse begrepene har dårlige vilkår i vårt postmoderne samfunn. Alt i samfunnet er tilsynelatende i endring, og vi opplever krav om å endre oss i takt med tida, mens identitet krever kontinuitet over tid. Differensieringen i samfunnet gjør det vanskelig å se sammenhenger i oss selv og samfunnet rundt oss. Resultatet kan være at man utvikler en identitet for hvert delsystem, og mangel på integrerthet. Individualitet er det kriteriet som har best vilkår i vårt samfunn, men det er tvil blant teoretikerne om hvor viktig dette er i identitetsutviklingen.

Med utgangspunkt i dette er man på jakt etter noe som binder samfunnet sammen, integrasjon. Flere, blant andre Brunstad peker på at mediene fyller og overtar den posisjonen som tradisjonen tidligere hadde.

Som vi har sett kan samfunnet vårt gi dårlige vilkår for å utvikle en stabil identitet. Derfor er det viktig at skolen hjelper elevene til å skape mening og sammenheng i sin egen tilværelse slik at de utvikler en trygg og stabil identitet.

Analyse

Skolen har som oppgave å bidra til at elevene utvikler seg på en positiv måte. Dette innebærer også å bidra til å utvikle elevenes identitet. Hva sier så egentlig plandokumentene for skolen og RLE-faget om identitet og identitetsutvikling?

3.1 Analyse av plandokumenter

3.1.1 NOU 1995:9 Identitet og dialog

Kirke-, utdanning- og forskningsdepartementet satte i august 1994 ned et utvalg som skulle se på religionsfaget i den norske skolen. De ble gitt mandat til å vurdere innhold i og organisering av KRL-faget. I bakgrunnen for mandatet beskrives endringer av det norske samfunnet fra å være en homogen kultur til et samfunn med utfordringer i form av religiøs og etnisk pluralisme og raske endringer i teknologi og samfunn. I 1995 kom utvalget med sin innstilling i form av dokumentet ”NOU 1995:9 Identitet og dialog” som ble grunnlaget for KRL-faget i 1997. Her ble spørsmålet om hvilken rolle skolen og KRL-faget skulle ha i utviklingen av elevenes identitet drøftet omstendelig.

I innstillingen viser utvalget hvor sentralt spørsmålet om identitet og identitetsdannelse er i skolen og KRL-faget: ”*Et kjernespørsmål i skole og opplæring generelt og i religions - og verdifagene spesielt er hvordan identitet dannes hos barn og unge, og hvilken rolle opplæringen bør spille.*”⁸¹ De slår fast at ”*skolefagene kristendomskunnskap, livssynkunnskap og religion skal virke både identitetsformende og dialogfremmende.*”⁸²

Utvalget viser til Eriksons teori, eksistensfilosofi og Meads sosialiseringsteori når de utdyper sin identitetsforståelse. De legger seg på en linje mellom disse teoriene og sier at: ”*Identitet er både noe en tildeles - og noe en skaper hver eneste dag. Den er gitt innenfra, gjennom språklige og psykologiske identitetsformer - og mottatt utenfra gjennom inntrykk fra og samspill med omverdenen.*”⁸³ Det kan likevel virke som utvalget har størst fokus på Eriksons teori. Det ser vi gjennom beskrivelsen av identitet som en fast, personlig kjerne: ”*... er det nå blitt vanskeligere å utvikle en fast, personlig kjerne.*”⁸⁴ og ved at det vises til at identitetsutvikling er en psykososial prosess: ”*I følge Erik H. Erikson er unge menneskers*

⁸¹ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.5. 3:34

⁸² NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.2:7

⁸³ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.5.3:36

⁸⁴ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.5.3:36

*identitetsbygging en skjør og sårbar prosess. Mennesket blir til gjennom krevende psykososiale kriser.*⁸⁵ Som vi så i kapittel 2 hevdet Erikson at identitetsutvikling er en prosess der mennesket gjennomgår en eksistenskrise i hvert stadium i livet.⁸⁶

Utvalget redegjør for betydningen kulturelle og sosiale forhold har for identitetsdanning. *”Identitetsdannelsen varierer med skiftende sosiale og kulturelle faktorer.”*⁸⁷ De peker på at identitetsdannelsen har blitt stadig vanskeligere. Det er *”åpenbart for de fleste at samtidskulturen gir dårlige vilkår for en stabil og fast utvikling av identitet.”*⁸⁸ Dette skyldes at *”vår tid gir raske endringer, fragmentering, pluralisme og et vell av medieinntrykk som gir spesielle vilkår for identitetsdannelsen.”*⁸⁹ Dette samsvarer godt med det Otto Krogseth skriver om at kriteriene for identitet har dårlige vilkår i vårt samfunn.⁹⁰

Utvalget antyder hva som kan bli resultatet hvis identitetsdannelsen har dårlige vilkår: *”Er de mange krisesymptomer vi iakttar, for eksempel vold, selvmord og rusproblemer, egentlig symptomer på en overbelastet identitet, på at vi rives i stykker innvendig?”*⁹¹ Dette er også i tråd med teoretikerne. I følge Erikson kan identitetsforvirring føre til at egoet bryter sammen, noe som medfører angst. Hvis angsten overvinnes individet, er det en risiko for å utvikle en negativ identitet, noe som igjen kan gi seg utslag i de problemer som utvalget beskriver.⁹²

Skolens oppgave blir å opptre som en motkultur. *”Skolen må bidra til en motkulturell mobilisering av identitetsskapende verdier.”*⁹³ Skolen må formidle mening, helhet og sammenheng til elevene. I denne sammenheng trekkes de kristne og humanistiske tradisjonene frem. Dette er tradisjoner som har formet oss både som både som individ og samfunn, og som har meningsperspektiv som kan gi tilværelsen sammenheng og helhet. *”Disse to tradisjonene bærer i seg et potensial for å kunne danne en motvekt mot den identitetsoppløsende pluralismen, ved å tilby forankring for grunnleggende verdier og et*

⁸⁵ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.5.3:36

⁸⁶ Jf. denne avhandling:12

⁸⁷ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.5.3:36

⁸⁸ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap. 5.3:36

⁸⁹ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.5.3:36

⁹⁰ Jf. denne avhandling :26f

⁹¹ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.5.3:36

⁹² Jf. denne avhandling:16

⁹³ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.5.3:36

helhetlig menneskebilde. Samtidig gir de to tradisjonene fortolkningsrammer som gjør det mulig for barn å tyde, bearbeide og kritisere de inntrykk de utsettes for. ”⁹⁴

Videre skriver utvalget at *”tro og livssyn skaper mening i tilværelsen. Tro og livssyn er grunnleggende når eleven skal forme sin egen identitet.”*⁹⁵ Utvalget sier at tro og livssyn er viktig i unges identitetsdanning. Dette er i tråd med det flere teoretikere mener, blant annet Erikson som peker på at en ideologisk hengivelse er sentralt for å takle utfordringene i ungdomstiden.⁹⁶ Koblingen mellom identitet og livstolkning kommer også frem når utvalget i kapittel 5 utdyper hva de legger i begrepet identitet: *”Identitet er tett knyttet til søken etter mening med tilværelsen og menneskets egen rolle i den, både som individ og som del av et fellesskap.”*⁹⁷

Utvalget viser til teoretikere som Geertz og Berger når de sier at religion er identitetsskapende. Religion tilbyr meningsperspektiv som motvirker kaos, uorden og meningsløshet og virker dermed integrerende og identitetsdannende. Dette samsvarer med det Otto Krogseth skriver om at religion kan være en integrerende faktor i samfunnet.⁹⁸ Gjennom for eksempel ritualer eller myter kan religion bidra til identitetsdannelse. *”Å kjenne sin religiøse og kulturelle tradisjon og gjenkjenne fortellinger, språklige uttrykk, kunst og ritualer i denne tradisjonen er viktig når barn og unge skal bygge sin egen identitet.”*⁹⁹

Å støtte elevenes identitetsutvikling er ikke skolens oppgave alene. *”Foreldre, skole og samfunn har som felles oppgave å styrke den indre, selvstendige identiteten – gjennom en integrerende og sammenhengsskapende oppdragelse.”*¹⁰⁰ I følge sosialiseringsteori er sosialisering er en interaksjonsprosess der det stadig foregår av en vekselvirkning mellom barnet og dets omgivelser. Evenshaug og Hallen har påpekt at de erfaringene barnet gjør i familiesammenheng vil indirekte fungere som referanserammer for barnet i tolkningen og bearbeidningen av påvirkningen de utsettes på andre arenaer, som for i for eksempel i

⁹⁴ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.5.3:37

⁹⁵ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.2:7

⁹⁶ Jf. denne avhandling: 15

⁹⁷ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.5.3:34f

⁹⁸ Jf. denne avhandling: 28

⁹⁹ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.5.4:37

¹⁰⁰ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.5.3:37

skolen.¹⁰¹ Samarbeid med hjemmet er derfor viktig for å skape helhet og sammenheng i den unges tilværelse.

Tittelen på utvalgets innstilling er ”identitet og dialog.” Dialog er også viktig. Det understrekes allerede i innledningen at det er en gjensidig sammenheng mellom identitet og dialog. Identitet har med sammenheng og stabilitet, mens dialog har med mangfold, åpenhet og toleranse å gjøre. Mens skolens oppgave med å hjelpe elevene til å utvikle identitet er begrunnet ut fra behovet for å finne helhet og mening i en kultur som står i fare for å gå i oppløsning, er dialogen begrunnet ut fra tanken om å hjelpe elevene til å forstå det kulturelle og religiøse mangfoldet det vokser opp i.¹⁰² Opplæringen skal utruste elevene til å kunne kommunisere med mennesker med en annen oppfatning enn seg selv, få øvelse i å lytte til andres synspunkt og kunne se problemer fra flere sider. Dette samsvarer med Krogseth som mener at identitet og dialog henger nøye sammen, fordi en trygg forankring i sin egen kultur er en forutsetning for en åpen og utbytterik dialog.¹⁰³

I denne innstillingen ble altså blant annet spørsmålet om hvilken rolle skolen og KRL-faget skulle ha i utviklingen av elevenes identitet drøftet. Svaret var entydig: ”Skolen må bidra til en motkulturell mobilisering av identitetsskapende verdier, slik at eleven kan oppleve mening, helhet og sammenheng.”¹⁰⁴

3.1.2 Opplæringsloven

Læreplanen Kunnskapsløftet tar utgangspunkt i opplæringsloven.¹⁰⁵ Det har vært mye diskusjon rundt den tidligere formålsparagrafen.¹⁰⁶ Det har blitt stilt spørsmål om skolen kan vektlegge kristendommen på bekostning av andre religioner og livssyn. En annen diskusjon har vært om elevene bør ha fritak fra hele eller deler av RLE-faget. Spørsmålet om fritak henger sammen med hvordan det blir undervist i faget. § 1-1: *Formålet med opplæringa* (kalt formålsparagrafen), § 2-3a: *Fritak frå aktivitetar m.m. i opplæringa* og § 2-4: *Undervisning i faget religion, livssyn og etikk* er alle aktuelle å se på i forbindelse med identitetsutvikling.

¹⁰¹ Jf. denne avhandling :24

¹⁰² Mogstad 2000:48

¹⁰³ Mogstad 2000:48

¹⁰⁴ NOU 1995:9 Identitet og dialog kap.5.3:36

¹⁰⁵ <http://www.lovdatab.no> LOV1998-07-17 nr. 61 Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

¹⁰⁶ Ny formålsparagraf ble gjeldende f.o.m. 1. januar 2009.

§ 1-2: Formålet med opplæringen

5. desember 2008 vedtok Stortinget den nye formålsparagrafen for opplæringen. Den nye formålsparagrafen, som trådte i kraft 1/1-2009, bygger på Bostadsutvalgets utredning NOU:2007:6 Formål for framtida,¹⁰⁷ men er i sin endelige form et samarbeid på tvers av partiene.

Den tidligere formålsparagrafen sa at skolen skulle drive ”*kristen og moralsk oppseding.*”¹⁰⁸ Denne formuleringen er borte i den nye formålsparagrafen, noe som også vil være naturlig i et flerkulturelt samfunn. Nå er det tydelig at skolen skal fokusere på integrering, i stedet for det som lett kunne betraktes som et opplegg assimilering.^{109 110} Skolens verdigrunnlag er formulert på en ny måte, men en har likevel ikke forlatt de kristne og humanistiske verdiene. Den nye formålsparagrafen understreker at skolen skal formidle verdier, men ikke påvirke elevene til å følge en bestemt religion. Det er altså livssynsnøytralitet som ligger til grunn. Dette støtter prinsippet om religionsfrihet, som er en av de grunnleggende menneskerettighetene.

Formålsparagrafen formidler at det er viktig at opplæringen har et verdimestige og kulturelt ståsted ved å slå fast at opplæringen skal bygge på ”*grunnleggjande verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon.*”¹¹¹ Denne tankegangen har alltid stått sterkt, og står fortsatt sterkt, i den norske skolen. Dette kan sees i sammenheng med den posisjonen den norske enhetsskolen har hatt i samfunnet vårt siden siste halvdel av 1800-tallet. Hovedtanken bak enhetsskolen har vært å se på skolen som et felles samlingspunkt der alle elever skulle ha lik opplæring, uavhengig av sosial bakgrunn og ulikheter. Alle barn, uansett politisk, religiøs, sosial eller kulturell bakgrunn, skulle gå i samme skole, og dermed få samme rettigheter. Gjennom vår felles kristne og humanistiske arv og tradisjon har vi en felles referanseramme, dette kan være den integrerende faktoren som Krogseth peker på som viktig for identitetsutvikling.¹¹²

¹⁰⁷ Bostadsutvalgets utredning NOU:2007:6 Formål for framtida
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/nouer/2007/NOU-2007-6.html?id=471461>

¹⁰⁸ KRL-boka 2005: 26

¹⁰⁹ Assimilering betyr at minoritets elever tilpasser seg majoritetsbefolkningen, sosialt og kulturelt, og får fulle rettigheter i samfunnet. Prisen for tilpasningen er at en oppgir sin opprinnelige kultur. Gravem 2004:255

¹¹⁰ Gravem i artikkel i Lys og liv nr. 1/09, *Ny formålsparagraf gir lærerne større trygghet*

¹¹¹ <http://www.lovdata.no> LOV1998-07-17 nr. 61 Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

¹¹² Denne avhandling:28f

Det er utdypet videre i formålsparagrafen hvilke verdier det er snakk om: ” *respekt for menneskeverdet og naturen, på åndsfridom, nestekjærleik, tilgjeving, likeverd og solidaritet...* ” ¹¹³

Verditradisjonene berører ulike gruppers kulturelle, religiøse og livsynsmessige identitet. De ulike minoritetene skal respekteres og inkluderes, og få støtte til å oppdra sin barn i samsvar med sitt livsynsmessige ståsted og bli verdsatt for sine bidrag til det kulturelle og verdimesse fellesskap. Samtidig skal majoriteten få bekreftet de kristne og humanistiske verditradisjonene som skolen bygger på, som har stått sterkt i norsk og europeisk kultur, og som er en del av mange menneskers identitet. Selv om verdiene kan stå i et spenningsfylt forhold til hverandre, så forutsetter dette at ikke verdiene utelukker hverandre. Mellom kristne og humanistiske verdier er det også spenninger. Den humanistiske tradisjonen referer til den klassiske dannelseshumanismen, mens den kristne tradisjonen innebærer verdier fra den brede humanismetradisjonen. Det er viktig å påpeke at verdiene er forstått som tradisjoner, ikke som livssyn. De har mye til felles som tradisjoner, likevel har de hvert sitt særpreg. ¹¹⁴

Som vi har sett, er det viktig å gjenkjenne sin kulturelle tradisjon når barn og unge skal utvikle identitet. Formålsparagrafen sier at skolen skal ” *gi elevane historisk og kulturell innsikt og forankring* ” og ” *bidra til å utvide kjennskapen til og forståinga av den nasjonale kulturarven og vår felles internasjonale kulturtradisjon.* ” ¹¹⁵

Det legges stor vekt på foreldrenes og elevenes medvirkning, kulturelt mangfold og respekt for den enkeltes overbevisning: Opplæringa skal skje ” *i samarbeid og forståing med heimen,* ” en skal ” *gi innsikt i kulturelt mangfold og vise respekt for den einkilde si overtiding* ” og ” *elevane skal ha medansvar og rett til medverknad* ” ¹¹⁶ Hjemmet er hovedoppdrager og har rett til medbestemmelse. Som Evenshaug og Hallen peker på er familien den primære sosialiseringsfaktoren. De erfaringene barnet har gjort i familiesammenheng vil fungere som referanseramme for barnet i tolkningen og bearbeidingen det utsettes for. ¹¹⁷ Samarbeid og forståelse med hjemmet er derfor svært viktig.

¹¹³ <http://www.lovdatab.no> LOV1998-07-17 nr. 61 Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

¹¹⁴ Gravem: Til Bostadutvalget, Formålsparagraf for skolen, artikkel på krl.nett.no, 2007.

¹¹⁵ <http://www.lovdatab.no> LOV1998-07-17 nr. 61 Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

¹¹⁶ <http://www.lovdatab.no> LOV1998-07-17 nr. 61 Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

¹¹⁷ Denne avhandling:24

Elevene kommer til skolen med personlige oppfatninger og familieverdier. Erikson sier at det må være en sammenheng mellom den unges tanker og forestillinger og kulturens etiske grunnspørsmål, ideologi eller livssyn for å bygge en stabil identitet.¹¹⁸

Gjennom å si at *”opplæringa skal opne dører mot verda og framtida”*¹¹⁹ er formålsparagrafen med på å støtte identitetsutviklingen. Erikson sier at det å ha evne til *”å se frem mot,”* er et av de elementene som fungerer som byggesteiner i identitetsdannelsen.¹²⁰ Opplæringa bør gi elevene et visst mål av positiv tiltro til og forventning til fremtiden. Dette henger sammen med at *”elevane skal utvikle kunnskap, dugleik og holdningar for å kunne meistre liva sine og for å kunne delta i arbeid og fellesskap i samfunnet.”*¹²¹ For å oppnå positiv tiltro til fremtiden er det å viktig å utvikle kunnskap og tro på egne evner.

*Skolen skal ”møte elevane med tillit, respekt og krav og gi dei utdanning som fremjer danning.”*¹²² Dette berører et annet element som Erikson beskriver. Det er viktig for identitetsutviklingen at de unge blir møtt med respekt, og at de møter voksne de kan ha tillit til og se opp til.¹²³

§ 2-3a Fritak fra aktiviteter m.m i opplæringen

Paragrafen som omtaler fritak fra deler av undervisningen sier at eleven kan få fritak fra den delen av undervisningen som den enkelte, ut fra sin egen religion eller livssyn, opplever som utøvelse av en annen religion eller tilslutning til et annet livssyn, eller som oppleves som støtende eller krenkende.¹²⁴ Dette er et uttrykk for respekt overfor den enkeltes religiøse og livssynsmessige ståsted.

¹¹⁸ Denne avhandling:15

¹¹⁹ <http://www.lovdatab.no> LOV1998-07-17 nr. 61 Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

¹²⁰ Denne avhandling:14

¹²¹ <http://www.lovdatab.no> LOV1998-07-17 nr. 61 Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

¹²² <http://www.lovdatab.no> LOV1998-07-17 nr. 61 Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

¹²³ Denne avhandling:14

¹²⁴ <http://www.lovdatab.no> LOV1998-07-17 nr. 61 Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

§ 2-4 Undervisning i faget religion, livssyn og etikk

Respekten for den enkeltes religiøse og livssynsmessige ståsted videreføres i paragraf 2-4, der det understrekes at faget ikke skal være forkynnende, men presentere ulike verdensreligioner og livssyn på en objektiv, kritisk og pluralistisk måte.¹²⁵

Paragrafen legger likevel vekt på at undervisningen skal gi elevene *”kjennskap til kva kristendommen har å seie som kulturarv.”*¹²⁶ Videre skal undervisningen *”bidra til forståing, respekt og evne til dialog mellom menneske med ulik oppfatning av trudoms- og livssynsspørsmål.”*¹²⁷ Identitetsdanning skjer i veksel mellom individ og samfunnet rundt, og i en slik prosess er dialogen viktig. Det er viktig for barnet å få prøve ut meningene sine på omgivelsene, enten det er i familien eller sammen med medelever.

3.1.3 St. meld 30 ”Kultur for læring” (2003-2004)

Stortingsmelding 30 ”Kultur for læring” (2003-2004) dannet grunnlaget for den nye læreplanen Kunnskapsløftet, som ble innført i 2006. Begrepet ”personlig utvikling” møter vi allerede i innledningen, der det slås fast hva som er skolens mål, nemlig *”å gi barn og unge muligheter for allmenndannelse, personlig utvikling, kunnskap og ferdigheter.”*¹²⁸ Det understrekes at opplæringen skal ha både et utdannings- og dannelsesperspektiv.¹²⁹

Departementet mener at det ikke er noen motsetning mellom en faglig sterk opplæring og en opplæring som har som mål å fremme sosial kompetanse, personlig utvikling og dannelse.¹³⁰ Som vi har sett tidligere, er det flere teoretikere, bl.a. Krogseth, som mener at det er en rekke kjennetegn ved vår tid som gjør det vanskelig for unge å utvikle en sunn og stabil identitet.¹³¹ Departementet er helt i tråd med Krogseth, da det slås fast at arbeidet med å legge til rette for personlig utvikling hos elevene i et godt og utviklende læringsmiljø bør intensiveres.¹³²

Opplæringen skal ikke bare ha en rolle som et lærested for grunnleggende kunnskaper, ferdigheter og holdninger, men også *”oppfylle forventninger om å bidra til samfunnsutviklingen og nasjonsbyggingen som kulturbærer, normgiver, identitetsbærer og identitetsskaper.”*¹³³ Skolens oppgave som identitetsskaper og formidler av felles tradisjoner,

¹²⁵ <http://www.lovdatab.no> LOV1998-07-17 nr. 61 Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

¹²⁶ <http://www.lovdatab.no> LOV1998-07-17 nr. 61 Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

¹²⁷ <http://www.lovdatab.no> LOV1998-07-17 nr. 61 Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa.

¹²⁸ Det kongelig utdannings- og forskningsdepartement. St. meld nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring:7

¹²⁹ Det kongelig utdannings- og forskningsdepartement. St. meld nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring:24

¹³⁰ Det kongelig utdannings- og forskningsdepartement. St. meld nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring:36

¹³¹ Denne avhandling:27f

¹³² Det kongelig utdannings- og forskningsdepartement. St. meld nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring:36

verdier og kunnskaper har vært et sentralt motiv for enhetsskolen. Dette idègrunnlaget er bærende fortsatt. Den norske skolen har fremdeles en aktiv rolle som nasjonsbygger. Dette er også viktig i utviklingen av den enkeltes identitet, da dette kan utgjøre en felles referanseramme, slik Krogseth beskriver.¹³⁴

Departementet sier at Norge har en sammensatt befolkning og et stort mangfold når det gjelder kulturell og religiøs identitet. Det nevnes at skolen er en arena hvor mangfoldet kommer sterkest til uttrykk. Både utfordringene som at det er mer krevende å håndtere og å forholde seg til ulikhet enn til likhet, men også de mulighetene mangfoldet byr på blir trekt frem.¹³⁵ Dette kan tyde på at det ikke lenger er slik at identitet og kulturformidling betraktes som en enveisoverføring, men en åpen prosess der også de unge deltar i konstruksjonen av felles referanserammer.

Basisferdigheter, som det å kunne lese og å uttrykke seg muntlig blir nevnt som en forutsetning for personlig utvikling og det viktigste redskapet i dannelsen av egen identitet.¹³⁶

Ungdomsårene blir spesielt nevnt som en periode der elevene går gjennom en rask personlig utvikling med store individuelle forskjeller.¹³⁷ Utvalget er helt på linje med teoretikere, bl.a. Erikson, når de skriver at dette er en periode hvor man får økt bevissthet om egen identitet og egne evner.¹³⁸

Erikson sier at det må være en sammenheng mellom individets tanker og forestillinger og kulturens ideologi eller livssyn.¹³⁹ Departementet nevner at ungdomsskolen har spesielle utfordringer bl.a. i forhold til å *”tilpasse undervisningen til den enkelte elevs forutsetninger og behov, og å knytte opplæringen til elevenes erfaringer og livssituasjon.”*¹⁴⁰

Departementet kommer med flere tiltak for å møte disse utfordringene. Ungdomstrinnet skal gi økte valgmuligheter, tilby begynnende spesialisering og fordypning og bevisstgjøre elevene om fremtidige utdannings- og yrkesmuligheter.¹⁴¹ Dette samsvarer med det Erikson skriver om at det er viktig å kunne tilby de unge forestillinger om fremtidige valgmuligheter og om

¹³³ Det kongelig utdannings- og forskningsdepartement. St. meld nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring:124

¹³⁴ Denne avhandling: 28

¹³⁵ Det kongelig utdannings- og forskningsdepartement. St. meld nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring:24

¹³⁶ Det kongelig utdannings- og forskningsdepartement. St. meld nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring:31

¹³⁷ Det kongelig utdannings- og forskningsdepartement. St. meld nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring:61

¹³⁸ Denne avhandling:13f

¹³⁹ Denne avhandling:15

¹⁴⁰ Det kongelig utdannings- og forskningsdepartement. St. meld nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring:36

hvordan de kan lykkes som voksne.¹⁴² Det legges også opp til at elevene skal stimuleres til læring og engasjement utenom skolen gjennom å ta i bruk flere og nye læringsarenaer som lokalmiljø, lokale bedrifter og videregående skoler.¹⁴³

3.1.4 Kunnskapsløftet

Læreplanverket for Kunnskapsløftet danner fundamentet og rammen for opplæringen i skolen. Den består av generell del, prinsipper for opplæringen (inkludert læringsplakaten), læreplaner for fag, samt fag- og timefordeling. Det som er aktuelt å se på i forbindelse med identitetsutvikling er generell del, prinsipper for opplæringen og læreplanen for RLE.

Læreplanens generelle del

Formålsparagrafen er utgangspunktet for læreplanens generelle del. Her blir de overordnede målene utdypet og det verdimeslige, kulturelle og kunnskapsmessige grunnlaget beskrevet.

Allerede i innledningen møter vi ordet identitet. Ikke som personlig identitet, men som nasjonal identitet. Felles bakgrunnsinformasjon og felles referanserammer vil kunne styrke vår felles nasjonale identitet. En slik referanseramme kan være vår kulturarv, bygd på de kristne og humanistiske verdiene.¹⁴⁴

Videre sies det at *”utgangspunktet for oppfostringen er elevens ulike personlige forutsetninger, sosiale bakgrunn og lokale tilhørighet.”*¹⁴⁵ Det vil si at opplæringen må tilpasses den enkelte. Ved å få oppgaver tilpasset egen bakgrunn og egne forutsetninger vil eleven føle mestring, tro på seg selv og egne evner. Flere steder blir det understreket at opplæringen skal gi elevene tro på seg selv og på egne evner. Dette vil kunne være med på å bidra til en positiv identitetsutvikling.

Et grunnleggende element i læreplanen er at skolen skal stimulere til utvikling av hele mennesket; mennesket som meningsøkende, skapende, arbeidende, allmenndannende, samarbeidende, miljøbevisst og integrert.¹⁴⁶

¹⁴¹ Det kongelig utdannings- og forskningsdepartement. St. meld nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring:61

¹⁴² Denne avhandling:13

¹⁴³ Det kongelig utdannings- og forskningsdepartement. St. meld nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring:36

¹⁴⁴ Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 3

¹⁴⁵ Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 3

¹⁴⁶ Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 3-35

Planen tar først for seg det meningsseekende mennesket, og beskriver hvordan opplæringen skal hjelpe elevene i deres søken etter mening. Det skal blant annet gjøres ved å føre videre og bygge ut kulturarven slik at den kan gi *”perspektiv og retning for fremtiden.”*¹⁴⁷ Denne kulturarven bygger på de kristne og humanistiske verdier. Gjennom vår kristne og humanistiske kulturarv får vi en felles referanseramme som kan fungere integrerende og identitetsdannende.¹⁴⁸

Selve ordet identitet finner vi bare to steder i den generelle delen. Begge stedene handler det om hvordan identitet blir utviklet hos et menneske. I avsnittet om det meningsseekende mennesket kan vi lese: *”Utviklingen av den enkeltes identitet skjer ved at en blir fortrolig med nedarvede væremåter, normer og uttrykksformer. Opplæringen skal derfor ivareta og utdype elevenes kjennskap til nasjonale og lokale tradisjoner - den hjemlige historie og de særdrag som er vårt bidrag til den kulturelle variasjonen i verden.”*¹⁴⁹ Det skal også tas hensyn til at elevene har ulike bakgrunn, og dermed ulike referanserammer: *”Det som er et slående eksempel eller et treffende bilde for en elev, kan være meningsomt for en annen. Det elevene har tatt med seg fra hjem, bosted eller tidligere skolegang, avgjør hvilke forklaringer og eksempler som skaper mening.”*¹⁵⁰ Den enkeltes identitet skjer ved at en blir fortrolig med nedarvede væremåter, normer og uttrykksformer, men man må også håndtere forskjeller og se sammenhenger på tvers av ulike kontekster og tilknytning til flere fellesskap. Det kan ikke bare være en enveis overføring fra en generasjon til en annen, men en åpen prosess der de unge deltar i konstruksjonen av et ”oss”: *”Den gode skole legger vekt på å utvide elevenes felles assosiasjonsgrunnlag...”*¹⁵¹

Videre kan vi lese i avsnittet om det samarbeidende mennesket at identitet blir utviklet i samspill med andre. *”En persons evner og identitet utvikles i samspill med andre - mennesket formes av sine omgivelser samtidig som det er med på å forme dem.”*¹⁵² Dette samsvarer med produktteori der individet står i interaksjon med omgivelsene.¹⁵³

¹⁴⁷ Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 4

¹⁴⁸ Denne avhandling: 28

¹⁴⁹ Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 5

¹⁵⁰ Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 11

¹⁵¹ Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 11

¹⁵² Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 16

¹⁵³ Denne avhandling: 11

Opplæringen skal fremme en god allmenndannelse, noe som er en forutsetning for en helhetlig personlig utvikling hos elevene. God allmenndannelse vil også styrke vår felles nasjonale identitet.

Prinsipper for opplæringen

Prinsipper for opplæringen sammenfatter og utdyper innholdet i opplæringsloven og forskrifter til loven.

Her finner vi at skolen skal ”*fremme elevenes allsidige utvikling og utvikle deres kunnskaper og ferdigheter.*”¹⁵⁴ Mangfoldet i skolen blir også trekt fram her: ”*...bygge på og ivareta mangfoldet i elevenes bakgrunn og forutsetninger.*”¹⁵⁵

I læringsplakaten står det listet opp hva skolen skal fremme og stimulere til. Her står det bl.a. at ”*skolen og lærebedriften skal stimulere elevene...i deres personlige utvikling og identitet, i det å utvikle etisk, sosial kompetanse og kulturell kompetanse...*”¹⁵⁶

Hva som ligger i sosial og kulturell kompetanse, blir konkretisert i et eget punkt. Et tydelig verdigrunnlag og en bred kulturforståelse er grunnleggende i et mangfoldig samfunn. Her skal det være plass for samarbeid, dialog og meningsbryting. For å utvikle sosiale kompetanse skal skolen legge til rette for at elevene i arbeid med fagene får ”*øve seg i ulike former for samhandling og problem- og konflikthåndtering.*”¹⁵⁷ Elevene skal også ”*utvikle seg som selvstendige individer som vurderer konsekvensene av og tar ansvaret for egne handlinger.*”

¹⁵⁸ For å utvikle sin kulturelle kompetanse til å delta i et multikulturelt samfunn, skal opplæringen ”*legge til rette for at elevene får kunnskaper om ulike kulturer og erfaring med et bredt spekter av kulturelle uttrykksformer. Opplæringa skal fremme kulturforståelse og bidra til utvikling både selvinnsikt og identitet, respekt og toleranse.*”¹⁵⁹

¹⁵⁴ Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 31

¹⁵⁵ Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 31

¹⁵⁶ Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 31

¹⁵⁷ Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 32

¹⁵⁸ Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 32

¹⁵⁹ Udanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 32

Elevmedvirkning er beskrevet i et eget avsnitt: *”Arbeidet med fagene vil på ulike måter bidra til at elevene blir kjent med egne evner og talenter. Det vil øke deres muligheter for medvirkning og evne til å ta bevisste valg.”*¹⁶⁰

Læreplan i religion, livssyn og etikk

Den 29. juni 2007 kom dommen i den europeiske menneskerettighetsdommen som slo fast at den opprinnelige ordningen med KRL-faget var i strid med menneskerettighetskonvensjonen. Dommen kritiserte blant annet deler av hvordan loven presenterte innholdet i faget.

Som følge av dette ble KRL-faget fra 1.august 2008 endret til religion, livssyn og etikk (RLE). Gjennom det nye faget er det lagt vekt på at kristendommen, andre verdensreligioner og livssyn skal formidles på en kvalitativt likeverdig måte, i tråd med menneskerettighetene.

¹⁶¹ Kunnskap om kristendommen skal fortsatt være den største delen av lærestoffet, dette begrunnes ut fra den verdien kristendommen har for norsk historie og kulturarv.

Læreplanen beskriver formål med faget, hovedområder i faget, timetall, grunnleggende ferdigheter og kompetansemål etter 4., 7. og 10. trinn. Det som er relevant å se på i forbindelse med denne avhandlingen er formål med faget og kompetansemål etter 10.trinn.

Formål med faget

Hva sier den nye læreplanen i RLE om identitet og identitetsutvikling? Selv om ordet identitet er utelatt i den nye fagplanen, er ordet livstolkning ofte benyttet. Livstolkning kan defineres som *”forståelse av seg selv og sin virkelighetserfaring i lys av en helhetlig meningssammenheng.”*¹⁶² Livstolkning er en prosess der individet på ulike nivåer og områder forsøker å finne mening i møte med kunnskap, erfaringer og opplevelser i hverdagslivet. Livstolkning handler om å tolke seg selv, fenomener, erfaringer og opplevelser i lys av større sammenhenger. På den måten blir kultur, religion og tradisjon viktige rammer for forståelsen av seg selv som menneske. I formål med faget kan vi lese at *”Kunnskap om religioner og livssyn er vesentlig for enkeltmennesket, for å kunne tolke tilværelsen og for å forstå kulturer i ens eget samfunn og i samfunn verden over.”*¹⁶³ Mangfoldet trekkes fram: *”Religiøst og*

¹⁶⁰ Utdanningsdirektoratet: Læreplanverket for kunnskapsløftet, midlertidig utgave juni 2006: 33

¹⁶¹ www.regjeringen.no

¹⁶² Gravem 1996:249

¹⁶³ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

livssynsmessig mangfold setter i stadig større grad preg på samfunnet.”¹⁶⁴ Det slås fast at *”kjennskap til ulike religioner og livssyn, etikk og filosofi er en viktig forutsetning for livstolkning, etisk bevissthet og forståelse på tvers av tros- og livssynsgrenser.*”¹⁶⁵ Her vises det også til at etikk og filosofi er viktig for livstolkning.

Det legges vekt på den betydningen religion og livssyn har hatt gjennom historien, hvilken rolle religion og livssyn har med tanke på å gi svar på eksistensielle spørsmål og med tanke på å forme individet og samfunnet. *”Religion og livssyn gjenspeiler menneskers dypeste spørsmål og har gjennom historien bidratt til å forme individ, fellesskap og samfunn.*”¹⁶⁶ Planen legger både vekt på den betydningen kristendommen og humanismen har hatt på norsk og europeisk kultur, men også på det mangfoldet av religioner og livssyn som i stadig større grad setter spor i samfunnet. *”Kristen tro og tradisjon har gjennom århundrer preget europeisk og norsk kultur. Samtidig har humanistisk verditradisjoner gitt kulturarven et videre tilfang. Religiøst og livssynsmessig mangfold setter i stadig større grad preg på samfunnet.*”¹⁶⁷ Det er altså poengtert at det ikke bare er viktig med kunnskap om en religion: *”Kjennskap til ulike religioner og livssyn, etikk og filosofi er en viktig forutsetning for livstolkning...”*¹⁶⁸

Religion, livssyn og etikk er et allmenndannende fag som skal bidra til felles kunnskapsgrunnlag og referanserammer. Disse referanserammene kan bidra til å skape helhet og sammenheng i den enkeltes liv.¹⁶⁹ Faget skal være en møteplass for elever med ulik bakgrunn, og bidra til evne til dialog mellom mennesker med ulik oppfatning av tros- og livssynsspørsmål. Som tidligere vist, mener Krogseth at identitet og dialog henger nøye sammen. En trygg forankring i egen kultur og religion er en betingelse for en åpen og utbytterik dialog.¹⁷⁰

Kristendommen skal ha den største andelen av lærestoffet. Det skal gis kjennskap til den betydning kristendommen har som kulturarv for samfunnet vårt. Planen legger opp til lokale variasjoner i fordelingen mellom hovedområdene i faget.

¹⁶⁴ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

¹⁶⁵ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

¹⁶⁶ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

¹⁶⁷ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

¹⁶⁸ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

¹⁶⁹ Denne avhandling:28

¹⁷⁰ Denne avhandling:35

Det legges vekt på at RLE er et felles fag for alle og at det skal være et samlende fag.

*”Religion, livssyn og etikk er et ordinært skolefag som normalt skal samle alle elever.”*¹⁷¹

Dette er viktig for at elevene skal få et felles kunnskapsgrunnlag og referanserammer. Eleven kan likevel melde fritak, i henhold til opplæringslovens § 2-3a. Det skal i så fall følges opp med tilpasset opplæring.

Planen er i stor grad identisk med den forrige læreplanen i KRL, men enkelte prinsipper er forsterket, for eksempel at undervisningen i faget skal være objektiv, kritisk og pluralistisk. Likeverdige prinsipper skal legges til grunn for undervisningen, slik at elevene ikke opplever forkynnelse eller religionsutøvelse.¹⁷²

*”Alle religioner og livssyn skal behandles på en faglig og sakssvarende måte ut fra sitt særpreget og mangfold.”*¹⁷³ Religioner og livssyn skal altså undervises i slik at særpreget kommer frem. Det må undervises på en slik måte at det gir elevene innsikt og forståelse for faget. Arbeidsmåter i faget er ikke beskrevet, men en kan se for seg både fortellinger, kunstneriske oppgaver, sang, musikk, dialoger, besøk, filmer og ulike typer for konkretisering. Denne formuleringen kan åpne for samarbeid med tros – og livssynsorganisasjoner. Ved for eksempel å være tilstede under en gudstjeneste vil man få frem særpreget ved kristendommen. Det forutsetter at det utøves varsomt, for å unngå forkynnelse eller religionsutøvelse, og det er viktig at det blir gitt alternative opplegg. Hvis en gudstjeneste er obligatorisk, eller skolen viser ensidig tilslutning til kirken, vil det være problematisk.¹⁷⁴

Faget skal ikke lenger *”stimulere til personlig utvikling og bevissthet om egen identitet,”*¹⁷⁵ slik vi kunne lese i læreplanen for KRL-faget. RLE-faget har nedtonet fokuset på identitetsbegrepet. Likevel nevnes livstolkning ofte i den nye læreplanen, og det legges vekt på at kjennskap til ulike religioner og livssyn, etikk og filosofi er viktig i forbindelse med livstolkning.

¹⁷¹ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

¹⁷² <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

¹⁷³ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

¹⁷⁴ Birkedal, Gravem, Midttun og Leganger-Krogstad i Lys og liv nr.1/09:6

¹⁷⁵ KRL-boka 2005:9

RLE - faget skal bidra til å gi allsidig dannelse, noe som også støtter identitetsutviklingen. RLE-fagets betydning når det gjelder identitetsutvikling består særlig i at det bidrar til viktig kunnskap og innsikt når det gjelder kulturarv, tradisjoner og nedarvede verdier. Dette gir referanserammer, som kan virke integrerende og identitetsskapende.¹⁷⁶ Menneskenes tidløse og eksistensielle spørsmål tas opp i faget, og bidrar til refleksjon og bevissthet rundt egen identitet.

Kompetansemålene etter 10.trinn

Kompetansemålene etter 10.trinn er de målene elevene skal jobbe mot på ungdomstrinnet, og som de skal ha nådd når de avslutter 10.trinn. Kompetansemålene er delt inn i åtte hovedområder; kristendom, jødedom, islam, hinduisme, buddhisme, livssyn, religiøst mangfold, samt filosofi og etikk.

I kompetansemålene etter 10. årstrinn finner vi ordet identitet kun ett sted. Elevene skal kunne *”reflektere over filosofiske temaer knyttet til identitet og livstolkning, natur og kultur, liv og død, rett og galt”*¹⁷⁷ Dette målet handler om å reflektere over eksistensielle spørsmål og etiske problemstillinger for å bli mer bevisst på eget ståsted.

Ordet livstolkning er benyttet flere steder. Under hvert hovedområde som omfatter religionene står det at elevene skal kunne forklare særpreget ved den enkelte religionen som livstolkning. Hver religion skal sammenlignes med andre tradisjoner, eksempelvis som i målet der kristendommen omhandles: *”eleven skal kunne forklare særpreget ved kristendom og kristen tro som livstolkning i forhold til andre tradisjoner: likhetstrekk og grunnleggende forskjeller.”*¹⁷⁸ Det er viktig at læreren formidler religionene gjennom et innenfra - perspektiv slik at særpreget blir tydelig. Både kunnskap om egen religion, samt hva som skiller den fra andre religioner gjennom å peke på likheter og ulikheter, kan være med på å styrke egen identitet. Å få bekreftelse for egen tro og oppfatning av egen religion vil støtte identitetsutviklingen. Å tilegne seg kunnskap om andres religion vil kunne bidra til å forstå andre, og dermed økt respekt og toleranse for mennesker med annen religiøs - eller livssynsmessig tilhørighet enn en selv.

¹⁷⁶ Denne avhandling:28

¹⁷⁷ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207&visning=5&sortering=2&kmsid=707293>

¹⁷⁸ Udir.no, Læreplan i Religion, livssyn og etikk :7

Det er også formulert i et eget kompetansemål at elevene skal vise respekt for ulike religioner og livssyn. Elevene skal kunne *”vise evne til dialog om religions- og livssynsspørsmål og vise respekt for ulike religioner og livssyn.”*¹⁷⁹ Dialogen er også sentral i utviklingen av identitet. Identitetsteori sier at identitet dannes i en vekselvirkning mellom individet og samfunnet rundt. I en slik prosess er dialogen viktig.¹⁸⁰ Dette er også i tråd med innstillingen NOU 1995:9 Identitet og dialog som understreker at det er en gjensidig sammenheng mellom identitet og dialog.

Videre skal elevene skal kunne *”innhente informasjon om og finne særtrekk ved noen religions - og trossamfunn lokalt og nasjonalt.”*¹⁸¹ Her er det plass for lokal tilpasning i forhold til hvilke elever en har. En skal ta for seg trossamfunn både i lokalt og nasjonalt. Dette kan styrke elevenes nasjonale og lokale tilhørighet, noe som igjen med på å bidra til å utvikle identitet hos elevene.

Elevene skal kunne *”drøfte kristendommens betydning for kultur og samfunnsliv”.*¹⁸² Dette viser at den kristne kulturarven vektlegges. Gjennom vår kristne kulturarv får vi en felles referanseramme som kan være identitetsstøttende. Dette samsvarer med det Otto Krogseth skriver om integrerende faktorer i samfunnet.¹⁸³ I NOU 1995:9 Identitet og dialog presiseres det at den kristne kulturarven, samt den humanistiske tradisjonen, er tradisjoner som har formet oss både som både som individ og samfunn, og som har meningsperspektiv som kan gi tilværelsen sammenheng og helhet. *”Disse to tradisjonene bærer i seg et potensial for å kunne danne en motvekt mot den identitetsoppløsende pluralismen, ved å tilby forankring for grunnleggende verdier og et helhetlig menneskebilde. Samtidig gir de to tradisjonene fortolkningsrammer som gjør det mulig for barn å tyde, bearbeide og kritisere de inntrykk de utsettes for.”*¹⁸⁴

Både under kristendom som hovedområde og under de andre religionene, samt livssynshumansimen, skal elevene kunne drøfte utvalgte tekster.¹⁸⁵ Videre skal elevene kunne beskrive og reflektere over særtrekk ved kunst, arkitektur og musikk knyttet til hver enkelt

¹⁷⁹ Udir.no, Læreplan i Religion, livssyn og etikk : 8

¹⁸⁰ Jf. denne avhandlingen:23

¹⁸¹ Udir.no, Læreplan i Religion og livssyn :8

¹⁸² Udir.no, Læreplan i Religion, livssyn og etikk :7

¹⁸³ Denne avhandling: 28

¹⁸⁴ Jf. denne avhandling: 33

¹⁸⁵ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

religion, samt gjenkjenne og beskrive humanistiske ideer og verdier i kunst, arkitektur og musikk.¹⁸⁶ Å kjenne sin religiøse og kulturelle tradisjon og gjenkjenne fortellinger, språklige uttrykk, kunst og ritualer i denne tradisjonen er, som vi har sett, viktig for identitetsutviklingen hos barn og unge.

Eleven skal kunne gi oversikt over historiske hendelser innen hver av de fem verdensreligionene og livssynshumanismen.¹⁸⁷ Under kristendommen er historiske hendelser enda større vektlagt enn under de andre religionene og livssyn. Her skal de ikke bare gi en oversikt, men kunne *”gjøre rede for viktige hendelser i kristendommens historie fra reformasjonen til vår tid i Norge og i verden...”*¹⁸⁸ Dette viser igjen at vår kristne kulturarv blir sterkt vektlagt.

Under hovedområdet ”filosofi og etikk” er et av målene at elevene skal *”drøfte etiske spørsmål knyttet til menneskeverd og menneskerettigheter, likeverd og likestilling, blant annet ved å ta utgangspunkt i kjente forbilder.”*¹⁸⁹ Dette samsvarer godt med identitetsteorien der Erikson sier at å se opp til forbilder og idealer fungerer som et viktig element i identitetsdannelsen.¹⁹⁰

Videre skal elevene *”reflektere over etiske spørsmål knyttet til mellommenneskelige relasjoner, familie og venner, samliv, heterofili og homofili, ungdomskultur og kroppskultur.”*¹⁹¹ Elevene skal også *”drøfte verdivalg og aktuelle temaer i samfunnet lokalt og globalt: sosialt og økologisk ansvar, teknologiske utfordringer, fredsarbeid og demokrati.”*¹⁹² Å bli mer bevisst på verdier støtter identitetsutviklingen. Å vite hvem man er handler i stor grad om å være bevisst på hvilke verdier man står for og hvilke verdier man legger til grunn for de valgene man tar.

¹⁸⁶ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

¹⁸⁷ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

¹⁸⁸ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

¹⁸⁹ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

¹⁹⁰ Denne avhandling: 14

¹⁹¹ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

¹⁹² <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

3.1.5 St. meld 31 "Kvalitet i skolen" (2007-2008)

Som en følge av innføringen av Kunnskapsløftet kom stortingsmelding 31 "Kvalitet i skolen" i 2007. Her finner vi at skolens oppgave med å støtte elevenes identitetsutvikling fremdeles er sterkt vektlagt: "*opplæringen skal stimulere til elevenes personlige utvikling og identitet.*"¹⁹³ Det slås også fast at det fortsatt er behov for å vektlegge det flerkulturelle perspektivet i læremidler med tanke på identitetsbekreftelse og perspektivutvidelse hos majoritets- og minoritets elever.¹⁹⁴

3.2 Sammenfatning av analyse

Innledningsvis i analysedelen stilte jeg spørsmål om hva styringsdokumentene for skolen og RLE-faget sier om identitet og identitetsutvikling. I NOU 1995:9 Identitet og dialog, som var grunnlaget for KRL-faget, ble det uttrykt at spørsmålet om hvordan identitet dannes og hvilken rolle skolen skal spille er et kjernes spørsmål, både i skolen generelt og KRL-faget spesielt. Forfatterne av NOU1995:9 slo fast at KRL- faget skulle virke identitetsformende. I nyere dokumenter kan det virke som om begrepet identitet ofte er erstattet med begrepene personlig utvikling og livstolkning. I stortingsmelding 30 som dannet grunnlaget for Kunnskapsløftet presiseres det at skolens mål er å gi elevene mulighet til og stimulere til *personlig utvikling*. I fagplanen kan det se ut til at ordbruken ble endret med den nye RLE-faget. Faget skal ikke lenger "*stimulere til personlig utvikling og bevissthet om egen identitet.*" I stedet er ordet livstolkning ofte benyttet.¹⁹⁵

I NOU 1995: 9 Identitet og dialog blir identitetsdannelse, i tråd med Eriksons teori, beskrevet som en psykososial prosess der identitet innebærer en fast, personlig kjerne. Identitet er likevel ikke bare noe som er gitt innenfra. Det er også noe som blir mottatt gjennom inntrykk fra og i samspill med omverdenen. Dette bygger på sosialiseringsteori. Sosialisering er en interaksjonsprosess der det stadig foregår en vekselvirkning mellom barnet og dets omgivelser. Selv om forståelsen av identitet både bygger på sosialiseringsteori og Eriksons teori, kan det virke som om identitetsforståelsen ligger nærmest opp til Eriksons teori.¹⁹⁶

Otto Krogseth og flere andre teoretikere har påpekt at det er flere kjennetegn i vår tid som gjør det vanskelig for unge å utvikle en stabil identitet. Forfatterne av NOU 1995:9 gjør oss

¹⁹³ Det kongelige kunnskapsdepartement St.mld.nr.31 (2007-2008) Kvalitet i skolen:8

¹⁹⁴ Det kongelige kunnskapsdepartement St.mld.nr.31 (2007-2008) Kvalitet i skolen:72

¹⁹⁵ Denne avhandling: 39 og 44f

¹⁹⁶ Denne avhandling: 32

oppmerksomme på det samme. De nevner de raske endringene i samfunnet, fragmentering, pluralisme og en mengde medieinntrykk som årsak til at samtidskulturen gir dårlige vilkår for en stabil utvikling av identitet. Det kan virke som Stortingsmelding 30, som dannet grunnlaget for Kunnskapsløftet, støtter dette i det de sier at arbeidet med å legge til rette for personlig utvikling bør intensiveres.¹⁹⁷

Forfatterne av NOU 1995:9 ser identitetsforvirring som en fare for dagens unge. De spør om bl.a. vold, selvmord og rusproblemer er symptomer på en overbelastet identitet.¹⁹⁸ Dette er, som tidligere vist, helt i tråd Erikson som sier at identitetsforvirring kan føre til at egoet bryter sammen og at individet utvikler angst. Hvis angsten overvinnes individet, er det en risiko for å utvikle en negativ identitet, noe som kan gi seg utslag i de nevnte problemer.

NOU 1995:9 mente at skolens skal opptre som en motkultur ved å bidra til en mobilisering av identitetsskapende verdier, slik at elevene kan oppleve mening, sammenheng og helhet. I denne sammenheng blir de kristne og humanistiske verdiene trekt frem.¹⁹⁹ Gjennom vår kristne og humanistiske tradisjon får vi en felles referanseramme, en fortolkningsramme som gjør det mulig for barn og unge å bearbeide og tolke inntrykk de utsettes for. Otto Krogseth mener at en slik felles referanseramme kan være viktig for identitetsdannelsen. De kristne og humanistiske verdiene er presisert i alle dokumentene. I formålsparagrafen er det understreket at skolen skal bygge på disse verdiene, men ikke påvirke elevene til å følge en bestemt religion.²⁰⁰

”Religion og livssyn gjenspeiler menneskets dypeste spørsmål...” kan vi lese i læreplanen for RLE-faget.²⁰¹ Analysen av styringsdokumentene viser at helt siden utforming av KRL-faget, og frem til RLE-faget i dag, har en vært opptatt av sammenhengen mellom tro, livssyn og identitet. Forfatterne bak NOU1995: 9 skriver at tro og livssyn er viktig i de unges identitetsdanning. Dette er i tråd med flere av teoretikerne, blant annet Erikson som peker på at en ideologisk hengivelse er sentralt for å takle utfordringene i ungdomstiden. Teoretikerne sier ikke at det må være en bestemt tro. Tro handler om menneskets trang til å orientere seg i tilværelsen, mente Fowler.

¹⁹⁷ Denne avhandling:39

¹⁹⁸ Denne avhandling:33

¹⁹⁹ Denne avhandling:33

²⁰⁰ Denne avhandling:36

²⁰¹ Denne avhandling:45

I opplæringsloven står det at skolen skal *”gi elevene historisk og kulturell innsikt og forankring.”*²⁰² For å utvikle en trygg og stabil identitet er det viktig å oppleve kontinuitet med fortiden og å kjenne sin kulturelle tradisjon. Dette er presisert både hos Erikson og Krogseth. I generell del i læreplanen pekes det på at elevene skal bli fortrolige med nedarvede væremåter, men også bygge ut kulturarven og føre den videre.²⁰³ Norge er i dag preget av mangfold i skolen. De mulighetene et slikt mangfold innebærer, blir trekt frem i dokumentene. Dette kan tyde på at identitet og kulturformidling ikke betraktes som en enveisoverføring, men en prosess der de unge deltar i konstruksjonen av en felles referanseramme.²⁰⁴

Gjennom hele utviklingen av faget, fra forarbeidet til KRL-faget til dagens RLE-fag, har det blitt argumentert for at faget skal være samlende for alle elever. I styringsdokumentene understrekes viktigheten av at elevene i norsk skole får felles kunnskapsgrunnlag og referanserammer og at de får innsikt i verdier som har stått, og står, sterkt i den norske kulturen.

Faget skal være samlende slik at det gir rom for dialog. Som vi har sett teoretikere beskrive er identitet og dialog knyttet sammen. Dialogen skal hjelpe elevene til å forstå det mangfoldet de vokser opp i. En trygg forankring i egen kultur er en forutsetning for en åpen dialog, mener Krogseth. Dette ble tatt opp i NOU 1995: 9 og har i etterkant blitt videreført i alle dokumentene som omhandler faget. Det kommer også konkret til uttrykk i kompetansemål etter 10. årstrinn der elevene skal vise evne til dialog om religions- og livssynspørsmål og vise respekt for ulike religioner og livssyn.²⁰⁵

Fokuset i denne oppgaven er ungdomsskoleelever. Ungdomsårene blir i Stortingsmelding 30 trekt frem som en periode de elevene gjennomgår en rask personlig utvikling med store individuelle forskjeller.²⁰⁶ De er på linje med bl.a. Erikson når de skriver at dette er en periode hvor man får økt bevissthet om egne evner. Departementet sier at ungdomsskolen har spesielle utfordringer, bl.a. med å knytte opplæringen til elevenes erfaringer og forestillinger. Erikson som sier at det må være en sammenheng mellom kulturens ideologi og individets

²⁰² Denne avhandling:37

²⁰³ Denne avhandling:42

²⁰⁴ Denne avhandling: 39

²⁰⁵ Denne avhandling:48

²⁰⁶ Denne avhandling:40

tanker og forestillinger. Vi kan se en sammenheng mellom dette og prinsippet om tilpasset opplæring som er tydeliggjort i alle dokumentene og stadig sterkere vektlagt i skolen.

Departementet mener at løsningen bl.a. er å bevisstgjøre elevene mer i forhold til fremtidige utdannings- og yrkesmuligheter. Erikson har pekt på at det er viktig å kunne gi de unge en forestilling om fremtidige valgmuligheter og hvordan de kan lykkes som voksne. I opplæringsloven finner vi at opplæringen skal åpne dører mot verden og fremtiden.²⁰⁷ Dette er i tråd med Erikson som sier at det å ha noe ”å se frem mot” fungerer som en byggestein i identitetsdannelsen. Opplæringen skal gi elevene tiltro til og forventning til fremtiden.

Flere teoretikere, bl.a. Erikson, peker på at voksne spiller en viktig rolle i de unges identitetsutvikling. Tillit er en av byggesteinene i identitetsdannelsen, og det er viktig at de unge møter voksne som kan være gode forbilder og rollemodeller. I opplæringsloven står det at de voksne skal møte elevene med tillit og respekt. Også i flere andre dokumenter, bl.a. generell del i læreplanen, er lærerrollen beskrevet.

I alle styringsdokumentene kommer det frem at samarbeidet mellom hjem og skole er viktig. *”Å støtte de unges identitetsutvikling er en felles oppgave for foreldre, skole og samfunn,”* skriver forfatterne av NOU 1995:9. *”Opplæringa skal skje i samarbeid med heimen,”* står det i formålsparagrafen. Evenshaug og Hallen har påpekt at de erfaringene barnet gjør i familiesammenheng vil fungere som en referanser for barnet i tolkningen og bearbeidingen av påvirkningen de utsettes for eksempel i skolen. Dette betyr at samarbeidet med hjemmet og det å ta hensyn til elevens familiesammenheng blir viktig for å skape helhet og sammenheng i den unges tilværelse.

3.3 Analyse av lokale planer i Ullensaker

3.3.1 Ullensaker kommune

Ullensaker kommune ligger ca. 25 km. nordøst for Oslo og har ca. 28.000 innbyggere.²⁰⁸

Dette er en av de raskest voksende kommunene i Norge, befolkningen øker stadig.

Befolkningsveksten gir kommunen store utfordringer, og har medført stor utvikling av både boligbygging og næringsetableringer. Kommunen er vertskap for Oslo lufthavn, Gardermoen.

²⁰⁷ Denne avhandling:38

²⁰⁸ 28 319 pr.1.april 2009 (tall fra kommunenes hjemmeside). www.ullensaker.kommune.no

Flyplassen har siden åpningen i 1998 gitt grunnlag for stor vekst i kommunen og distriktet rundt. Tidligere var forsvar og landbruk de viktigste næringene, nå er det flyplassen, hoteller og transport som dominerer.²⁰⁹

Det er fjorten grunnskoler i Ullensaker, elleve barneskoler og tre ungdomsskoler. Hvert årskull består av rundt 350 elever. Skolene i Ullensaker er organisert som egne resultatenheter, med stor grad av selvstyre og delegert myndighet. Dette medfører økt ansvar både for den daglige driften og utvikling av skolen i tråd med læreplanens målsettinger.²¹⁰

Ungdomsskolene i kommunen²¹¹

Allergot ungdomsskole

Allergot ungdomsskole ligger på Jessheim, og har ca 300 elever.

Nordby ungdomsskole

Nordby ungdomsskole ligger på Jessheim, og har ca. 355 elever.

²⁰⁹ www.ullensaker.kommune.no

²¹⁰ www.ullensaker.kommune.no

²¹¹ Bilder og fakta om skolene er hentet fra kommunens hjemmeside.

Vesong ungdomsskole

Vesong ungdomsskole ligger på Kløfta, og har ca. 320 elever.

3.3.2 Skoleplan i Ullensaker

Kommuneplanen er det viktigste politiske styringsdokumentet i kommunen. I tillegg til kommuneplanen har kommunen flere ulike tematiske kommunedelplaner, en av dem er skoleplanen 2008-2020 (kommunedelplan for grunnskolen i Ullensaker). Dette dokumentet er styrende for skolens mål og virksomhet. Her finner vi en fyldig beskrivelse av situasjonen og utviklingstrekk når det gjelder skoleområdet i Ullensaker. På denne bakgrunn er det formulert strategier og tiltak. Hva sier så skoleplanen om identitetsutvikling hos unge? Viderefører skoleplanen i Ullensaker føringene i de sentrale dokumentene? Og er den i tråd med det vi har sett at teoretikerne sier om identitetsutvikling?

Vi har sett at et av kjennetegnene ved identitetsbegrepet, slik Krogseth beskriver det, er kontinuitet. Utvikling av en stabil identitet krever kontinuitet over tid. Dette kjennetegnet har dårlig vilkår i det postmoderne samfunn, fordi alt i samfunnet tilsynelatende er i endring.²¹² Dette var også noe som forfatterne av NOU 1995:9 var opptatt av.²¹³ I skoleplanen for Ullensaker kommune beskrives Ullensaker som en vekstkommune som opplever store endringer på kort tid.²¹⁴ Slike endringer kan, som vi har sett teoretikere og de sentrale dokumentene peke på, skape liten kontinuitet og dermed vanskeliggjøre identitetsutviklingen.

²¹² Denne avhandling:27f

²¹³ Denne avhandling: 33

²¹⁴ Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:13

I NOU 1995:9 ble det stilt spørsmål om de mange krisesyntomene vi iakttar i samfunnet kan være symptomer på en overbelastet identitet.²¹⁵ I skoleplanen for Ullensaker nevnes også noen slike symptomer: *”...for eksempel mer atferdsproblematikk og sosiale og emosjonelle vansker blant ungdom.”*²¹⁶ Som vi har sett mente bl.a. Erikson at slike og lignende symptomer kan være konsekvenser av en ustabil identitet.²¹⁷ Skoleplanen setter ikke disse symptomene direkte i sammenheng med identitetsutvikling, men de never befolkningsveksten og de unges manglende tilknytning og nettverk som mulige årsaker til symptomene. *”Forventet befolkningsvekst kan forsterke noen utviklingstrekk. Urbanisering, flere unge som mangler tilknytning og nettverk, kan gi utfordringer både i skoletid og fritid.”*²¹⁸ Som vi har sett gjennom teorien, er tilknytning og nettverk viktig for identitetsutvikling.

I teoridelen så vi at det å bli kjent med lokalhistorien, kan være med på å støtte utviklingen av den enkeltes identitet.²¹⁹ De nasjonale dokumentene peker også på viktigheten av å ha kjennskap til lokale tradisjoner: Formålsparagrafen i skolen sier at skolen skal *”gi elevane historisk og kulturell innsikt og forankring.”*²²⁰ Dette gjelder den nasjonale kulturarven, men også de lokale tradisjonene. Generell del i læreplanen sier at *”utviklingen av den enkeltes identitet skjer ved at en blir fortrolig med nedarvede væremåter, normer og uttrykksformer. Opplæringen skal derfor ivareta og utdype elevens kjennskap til nasjonale og lokale tradisjoner.”*²²¹ I skoleplanen for Ullensaker kan vi lese at *”foreldregruppen vil også være preget av at en større andel er nye i området, lite kjent i nærmiljøet og med de tradisjonene våre skoler har utviklet.”* og at *”personalgruppene vil også bli preget av mange nye som ikke har kjennskap til skolens tradisjoner og lokalmiljøet.”*²²² For å ivareta formidling av lokale tradisjoner i en kommune der en stor andel av lærere og foreldre er ukjente i lokalmiljøet, er det utarbeidet en egen plan i Ullensaker, ”Ullensakersekken.” Planen tar utgangspunkt i den kulturelle skolesekken²²³ og består av to hoveddeler: ”Kunst og kulturformidling” og ”lokalhistorie og lokalkunnskap.”²²⁴ I ”Ullensakersekken” står det blant annet: *Ullensakersekken skal legge til rette for at elevene i grunnskolen lettere skal få tilgang til,*

²¹⁵ Denne avhandling:33

²¹⁶ Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:14

²¹⁷ Denne avhandling:16

²¹⁸ Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:14

²¹⁹ Denne avhandling:10

²²⁰ Denne avhandling:37

²²¹ Denne avhandling:42

²²² Skoleplan i Ullensaker 2008-2020: 14

²²³ Det ble i 2001 utarbeidet en nasjonal utviklingsplan for kulturformidling, ”Den kulturelle skolesekken.”

²²⁴ Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:27

*gjøre seg kjent med og få et positivt forholdt til kunstuttrykk av alle slag, samt grunnleggende kunnskap om kommunens/regionens lokalhistorie.*²²⁵ Med utgangspunkt i dette er det utarbeidet et lokalt program med undervisningsopplegg og besøksmål på Øvre Romerike.

I skoleplanen sies det noe om hvor viktig nettopp tilhørighet og identitet er i en vekstkommune som Ullensaker, og det vektlegges at skolen har et særlig ansvar: *”Gjennom skolen kan det skapes tilhørighet, nettverk og identitet i en kommune i endring.”*²²⁶ Krogseth mener at vi må ha noe som binder samfunnet sammen; en felles referanseramme.²²⁷ Det finnes flere ulike elementer som binder Norge som nasjon sammen, men hva kan ha en sammenbindende funksjon for Ullensakers innbyggere? I læreplanens generelle del kan vi lese at den gode skole legger vekt på å utvide elevenes felles assosiasjonsgrunnlag. Det å utvikle felles referanserammer trenger ikke handle om en enveis overføring fra én generasjon til den neste, men kan også være åpen prosess der vi i felleskap konstruerer rammene.²²⁸ I en kommune som Ullensaker, der alt endrer seg raskt og store deler av befolkningen er ny, kan dette synes ekstra viktig.

Den generelle delen av læreplanen sier at utgangspunktet for oppfostringen er elevenes ulike personlige forutsetninger, sosiale bakgrunn og lokale tilhørighet. På bakgrunn av dette skal opplæringen tilpasses den enkelte.²²⁹ Tilpasset opplæring er også et prinsipp som er nedfelt i opplæringsloven. Skoleplanen i Ullensaker viderefører dette prinsippet og sier at *”Undervisningen skal ta utgangspunkt i den enkelte elev. Alle elever skal ha en opplæring tilpasset deres evner, forutsetninger og behov.”*²³⁰ Elever i Ullensaker representerer et mangfold når det gjelder lokal tilhørighet og bakgrunn, det kan gjøre oppfyllelse av prinsippet om tilpasset opplæring krevende. Ullensaker har derfor bl.a. innført bruk av kunnskapskart som et verktøy for bedre tilpasset opplæring.²³¹

Fellesskolen fremheves ved at tilpasset opplæring skal skje innenfor et inkluderende fellesskap. Dette er i tråd med de sentrale dokumentene som peker på viktigheten av at

²²⁵ Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:27

²²⁶ Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:13

²²⁷ Denne avhandling:28

²²⁸ Denne avhandling:42

²²⁹ Denne avhandling: 41

²³⁰ Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:14

²³¹ Kunnskapskart: Et verktøy som konkretiserer kompetansemålene i basisfagene og benyttes i undervisningsvurderingen.

elevene i norsk skole får felles kunnskapsgrunnlag og referanserammer. Dette vil i følge teoretikerne kunne være identitetsskapende.²³²

Det presiseres i skoleplanen at *”skolen har en viktig rolle i oppvekstmiljøet og i det tverrfaglige forebyggende arbeidet blant barn og unge.”*²³³ Skolens rolle er viktig, men noe mer presis redegjørelse for hvilken rolle skolen skal ha finner vi ikke. At skolens rolle er viktig i oppvekstmiljøet er noe alle de sentrale dokumentene også formidler.

Opplæringsloven er førende for all undervisning og formidler at opplæringen skal bygge på *”grunnleggjande verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon.”*²³⁴ Gjennom analysen av styringsdokumentene har vi sett at vår kristne og humanistiske kulturarv kan være en felles referanseramme som kan fungere som den integrerende faktoren som Krogseth peker på som viktig for identitetsdannelsen.²³⁵ En kan undres over hvorfor dette verdimeslige og kulturelle ståstedet i norsk skole er ikke synliggjort i skoleplanen i Ullensaker.

Selv om en vekstkommune byr på flere større utfordringer, er det også flere fordeler: *”Veksten vil gi Ullensakerskolen flere elever, nye foreldre og flere ansatte som bringer med seg impulser, ny kompetanse, nye måter å se og gjøre ting på og en positiv innstilling som ofte preger vekstområder.”*²³⁶ Kanskje kan denne positive innstillingen virke identitetsstøttende? En av byggesteinene i identitetsdannelsen er ”å se frem mot noe,” mente Erikson. Det er viktig å kunne gi de unge forestillinger om hvordan de kan lykkes som voksne og hvilke fremtidige valgmuligheter de har.²³⁷

I formålsparagrafen kan vi lese at *”opplæringa skal opne dører mot verda og framtida.”*²³⁸ St. meld 30 konkretiserer dette gjennom å formidle at elevene skal stimuleres til læring og engasjement utenom skolen gjennom å ta i bruk flere og nye læringsarenaer som for eksempel lokale bedrifter.²³⁹ Skoleplanen i Ullensaker viderefører disse føringene og sier at entreprenørskap og elevbedrift skal være satsningsområde i årene fremover.²⁴⁰ Kanskje kan

²³² Denne avhandling:28

²³³ Skoleplan i Ullensaker 2008-2020: 13

²³⁴ Denne avhandling:36

²³⁵ Denne avhandling:28

²³⁶ Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:15

²³⁷ Denne avhandling:14

²³⁸ Denne avhandling:38

²³⁹ Denne avhandling:41

²⁴⁰ Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:29

dette også være et tiltak for å gi elevene positive forventninger til fremtiden, slik som Erikson beskriver.

De to andre elementene i identitetsdannelsen slik Erikson beskriver den, er ” Å ha tillit til” og ”Å se opp til”²⁴¹ For å mestre identitetskrisens påkjenninger i ungdomstiden, må den unge kunne relatere til signifikante andre med tillitsfull fortrolighet, samt kunne skape relasjoner til forbilder og idealer i den sosiokulturelle konteksten. I skoleplanen er et av målene at de voksne skal fremstå som tydelige ledere og forbilder for barn og unge.²⁴² Dette må kunne sies å være helt i tråd med Erikson. Dette er også noe de sentrale dokumentene formidler.

Som vi har sett både hos teoretikerne og i alle styringsdokumentene, er samarbeid med hjemmet viktig for å skape helhet og sammenheng i de unges tilværelse. Forfatterne av NOU1995: 9 sier at: ” å støtte de unges identitetsutvikling er en felles oppgave for foreldre, skole og samfunn.”²⁴³ Viktigheten av samarbeid mellom hjem og skole er også tydelig presisert i skoleplanen for Ullensaker.²⁴⁴

I prinsipp for opplæringen er elevmedvirkning og hvordan det kan være med på å øke elevenes evne til å ta bevisste valg beskrevet.²⁴⁵ Dette videreføres i skoleplanen der elevmedvirkning er formulert som et eget mål.²⁴⁶

I St. meld 30 kan vi lese at basisferdighetene som det å kunne lese og det å kunne uttrykke seg muntlig er det viktigste redskapet i identitetsdannelsen.²⁴⁷ Et av målene i skoleplanen for Ullensaker er å kunne uttrykke seg muntlig og skriftlig, lese, regne og bruke digitale verktøy.²⁴⁸ Et sterkt fokus på basisferdighetene videreføres i skoleplanen, selv om det ikke begrunnes ut fra identitetsdannelsen.

I St. meld 30 ble det nevnt at ungdomsskolen har spesielle utfordringer bl.a. i forhold til å tilpasse undervisningen til den enkelte elev, og til å knytte opplæringen til elevenes erfaringer.

²⁴¹ Denne avhandling:14

²⁴² Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:6

²⁴³ Denne avhandling:34

²⁴⁴ Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:35f

²⁴⁵ Denne avhandling:44

²⁴⁶ Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:6

²⁴⁷ Denne avhandling:40

²⁴⁸ Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:6

²⁴⁹ Vi har sett hvor viktig Erikson mener dette er. Skoleplanen i Ullensaker viderefører dette ved å gjøre ungdomsskolen til et eget satsningsområde. Gjennom et prosjekt der alle ungdomsskolene i kommunen deltar, er målet å sikre et godt læringsmiljø med tilpasset opplæring. ²⁵⁰ Gjennom ungdomsskoleprosjektet blir bl.a. et nytt fag i ungdomsskolen, arbeidslivsfag, prøvd ut. Det er også ansatt en miljøterapeut ved hver ungdomsskole for å drive forebyggende arbeid og følge opp enkeltelever.

Sammenfatning av skoleplan for Ullensaker

Skoleplanen starter med en beskrivelse av situasjonen og utviklingstrekk i Ullensaker, deretter er det formulert strategier og tiltak. Ullensaker kommune blir beskrevet som en vekstkommune som opplever store endringer på kort tid. Endringene innebærer stor befolkningsvekst, urbanisering og flere unge som mangler tilknytning og nettverk. Dette gir en økende tendens til atferdsproblemer og sosiale/emosjonelle vansker blant ungdom. Skoleplanen ser altså en sammenheng mellom befolkningsveksten og bl.a. økende atferdsproblemer. De setter ikke dette i direkte sammenheng med identitetsutvikling, men det er lett å kjenne igjen dette fra identitetsteori. Flere teoretikere mener at de symptomene som nevnes er konsekvenser av ustabil identitet og identitetsforvirring. Dette var også noe forfatterne av NOU 1995:9 pekte på.

Vi har sett hvor viktig Krogseth mener at felles referanserammer er for identitetsutviklingen. I skoleplanen kan vi lese at gjennom skolen kan det skapes tilhørighet, nettverk og identitet i en kommune i endring. Er det utvikling av felles referanserammer de sikter til her? I Ullensaker er en stor andel av foreldrene og lærerne nye og lite kjent i kommunen. Alle styringsdokumentene, samt identitetsteori, peker på at kjennskap til lokale tradisjoner er viktig for identitetsutviklingen. For å sikre at dette blir ivaretatt i Ullensaker er det utviklet en egen plan, "Ullensakersekken."

Flere av tiltakene som er nevnt i planen passer godt med de tre elementene i Eriksons identitetsteori: "Å se frem mot," "Å ha tillit til" og "Å se opp til." Tiltakene som er nevnt, er også en videreføring av prinsippene vi finner i styringsdokumentene.

²⁴⁹ Denne avhandling:40

²⁵⁰ Ungdomsskoleprosjektet, Skoleplan i Ullensaker 2008-2020:33

Andre prinsipper som for eksempel hjem-skolesamarbeid, elevmedvirkning, tilpasset opplæring og fellesskolen er presisert på alle nivåer i styringsdokumentene og er også videreført i skoleplanen i Ullensaker.

I St. meld 30 kunne vi lese at ungdomsskolen hadde spesielle utføring mht. til å tilpasse undervisningen til den enkelte elevs forutsetninger og behov og til å kunne knytte opplæringen til elevenes livssituasjon. Med bakgrunn i dette, samt en økende tendens atferdsproblemer blant ungdomsskoleelever er ungdomsskolen gjort til et særlig satsningsområde i Ullensaker.

Som vi har sett er de bærende elementene i styringsdokumentene videreført i skoleplanen i Ullensaker. Det som imidlertid ikke er nevnt er de kristne og humanistiske verdiene som all opplæring skal bygge på.

3.3.3 Lokal læreplan i RLE

Det lokale arbeidet med læreplanen Kunnskapsløftet bestod av å konkretisere kompetansemålene i de enkelte fagplanene.

Det ble satt sammen en læreplangruppe som skulle utarbeide lokal læreplan i RLE- faget. Gruppen bestod av fem av kommunens lærere. Alle lærerne underviste i RLE, enten på barnetrinnet eller ungdomstrinnet. Lærerne hadde ulik kompetanse i RLE-faget, men flertallet hadde fordypning i faget. Underveis i læreplanarbeidet ble det foretatt en høring på hver enkelt skole hvor alle lærerne i faget kunne komme med innspill til planen.

Da arbeidet var ferdig var det skoleadministrasjonen på kommunenivå som godkjente resultatet. Planen ble gjort kjent for lærerne ved skolene via læringsplattformen It's learning. Planen er ikke revidert etter at faget ble endret 1. august 2008.

Kompetansemål etter 10.trinn

I analysen av læreplanen i RLE, så vi at flere av målene kan bidra til å støtte elevenes identitetsutvikling. Nedenfor er det redegjort for hvordan disse målene er konkretisert i den lokale læreplanen i Ullensaker. Hvordan kan disse konkretiseringene bidra til å støtte elevenes identitetsutvikling?

Et av kompetansemålene etter 10.trinn er at elevene skal kunne *”reflektere over filosofiske temaer knyttet til identitet og livstolkning, natur og kultur, liv og død, rett og galt”* ²⁵¹ Målet er konkretisert ved at elevene skal *”øve opp evnen til etisk bevissthet gjennom fortellinger fra gresk mytologi”* ²⁵² Dette kan være fortellinger som for eksempel fortellingene om Amor og Psyke, Orfeus og Evredike eller Kong Ødipus.

Disse fortellingene kan bidra til at elevene oppøver sin etiske bevissthet ved at de reflekterer over verdiene og normene som disse tekstene representerer. Det å bli mer bevisst på eget ståsted vil kunne bidra til å støtte elevenes identitetsutvikling.

Å utforske egen identitet er noe mennesker har gjort til alle tider, fortellingene fra gresk mytologi er kanskje de første bevisene på det i vår europeiske kultur. Fortellingene er grunnfortellinger, det vil si at de kan overføre verdiene i en kultur og at de kan ha innflytelse på utvikling av nye verdier. ²⁵³ Fortellingene kan skape en tilknytning til tradisjoner og til en felles fortid. Å skape sammenheng mellom fortid og nåtid kan, som vi har sett tidligere, være identitetsstøttende.

Filosofen Paul Ricoeur beskriver hvordan vi bruker fortellingsmønstre når vi søker etter mening og sammenheng i våre liv. Fortellingene kan derfor skape rom for filosofiske samtaler og være et godt hjelpemiddel for å få innsikt i oss selv. Det er viktig at elevene møter ulike fortellinger. Bibelens fortellinger, eventyr og myter tilhører forskjellige sjangere og har forskjellig syn på mennesket og tilbyr ulike forståelsesmodeller.

I europeisk kultur har fortellingene fra gresk mytologi betydning, i andre kulturer kan det være tilsvarende fortellinger som har betydning. For eksempel er eventyret om prins Ahmed og feen Pariban i Tusen og en natt en tekst som har mye til felles med fortellingen om Amor og Psyke. Her er det viktig å tenke på elevenes kulturbakgrunn i valget av tekster. På den måten kunne en sett for seg at planen hadde nevnt tekster fra ulike kulturer.

Kompetansemålet handler om å reflektere over eksistensielle spørsmål og etiske problemstillinger. I tillegg til fortellingene om gresk mytologi vil det være naturlig å utfordre

²⁵¹ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207&visning=5&sortering=2&kmsid=707293>

²⁵² Lokal læreplan 2008:27

²⁵³ Jf. Mogstad 2000:122

elever på etiske dilemmaer som er aktuelle i dagens samfunn, som for eksempel miljøspørsmål. Dette er også konkretisert i den lokale planen: *”Elevene skal kunne reflektere over etiske problemstillinger som for eksempel forurensning, miljøvern, selvmord, abort og aktiv dødshjelp.”*²⁵⁴

Under hvert hovedområde som omfatter religionene finner vi at hver religion skal sammenlignes med andre tradisjoner, eksempelvis som i målet der kristendommen omhandles: *”Eleven skal kunne forklare særpreget ved kristendom og kristen tro som livstolkning i forhold til andre tradisjoner: likhetstrekk og grunnleggende forskjeller.”*²⁵⁵ Her er særlig likheter og ulikheter mellom religionene vektlagt i den lokale planen.²⁵⁶ Å peke på likheter og forskjeller, kan være med på å styrke egen identitet ved at en får bekreftet sin egen tro og oppfatning av egen religion, samtidig som en blir bevisst på hva som skiller den fra andres.

Elevene skal, under hovedområdet religiøst mangfold, kunne *”vise evne til dialog om religions- og livssynsspørsmål og vise respekt for ulike religioner og livssyn.”*²⁵⁷ I den lokale planen står det at elevene skal kunne samtale om ulike religions – og livssynsspørsmål.²⁵⁸ Som vi har sett er dialogen viktig for identitetsutviklingen. Identitetsteori sier at identitet dannes i en vekselvirkning mellom individ og samfunn og legger vekt på at i en slik prosess er dialogen viktig.

Elevene skal videre kunne beskrive og reflektere over særtrekk ved kunst, arkitektur og musikk knyttet til hver enkelt religion, samt gjenkjenne og beskrive humanistiske ideer og verdier i kunst, arkitektur og musikk.²⁵⁹ Under hovedområdet ”kristendom” skal elevene i Ullensaker *”ha kunnskap om kunst og arkitektur i ulike kirkebygg, for eksempel altertavla i Mogreina kirke.”*²⁶⁰ De skal også *”ha kunnskap om tradisjonell kristen musikk og moderne musikkuttrykk, som for eksempel Handel, Ole Paus, Bjørn Eidsvåg og Sigvart Dagsland”*²⁶¹ Det er viktig for barn og unge å gjenkjenne kunst, ritualer m.m. når de skal bygge sin egen identitet. I skoleplanen for Ullensaker står det at elevene i Ullensaker skal gjøre seg kjent med

²⁵⁴ Lokal læreplan 2008:27

²⁵⁵ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

²⁵⁶ Lokal læreplan 2008:19

²⁵⁷ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

²⁵⁸ Lokal læreplan 2008:25

²⁵⁹ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

²⁶⁰ Lokal læreplan 2008:20

²⁶¹ Lokal læreplan 2008:20

og få et positivt forhold til kunstuttrykk av alle slag, samt grunnleggende kunnskap om kommunens/regionenes lokalhistorie. Det ser ut til at denne tankegangen er videreført i lokal læreplan i RLE. Det kunne imidlertid vært gitt flere konkrete eksempler på kunst og arkitektur i lokalmiljøet. Det finnes også noe kunst og arkitektur knyttet til andre religioner i nærmiljøet. I tilknytning til dette læreplanmålet under andre religioner, kunne det kanskje også vært gitt noen eksempler på dette.

Vår kristne kulturarv videreføres i alle styringsdokumentene, med unntak av skoleplanen i Ullensaker. I læreplanen er kompetansemålet etter 10.trinn at elevene skal også kunne *”gjøre rede for viktige hendelser i kristendommens historie fra reformasjonen til vår tid i Norge og i verden...”*²⁶² I den lokale planen er det gitt eksempler som bl.a. Hans Nielsen Hauge.²⁶³ Videre skal elevene kunne *”drøfte kristendommens betydning for kultur og samfunnsliv”*.²⁶⁴ Konkretiseringen av dette målet er at elevene skal ha kunnskap om ulike kulturuttrykk som for eksempel musikk, malerkunst, teater og litteratur. Dette viser at den kristne kulturarven vektlegges. Gjennom vår kristne kulturarv får vi en felles referanseramme som kan være identitetsstøttende. Dette samsvarer med det Otto Krogseth skriver om integrerende faktorer i samfunnet.²⁶⁵

Under hovedområdet ”filosofi og etikk” er et av målene at elevene skal *”drøfte etiske spørsmål knyttet til menneskeverd og menneskerettigheter, likeverd og likestilling, blant annet ved å ta utgangspunkt i kjente forbilder.”*²⁶⁶ Et av forbildene som nevnes i den lokale planen er Martin Luther King.²⁶⁷ Dette samsvarer godt med identitetsteorien der Erikson sier at det ”å se opp til” er et viktig element i identitetsdannelsen. For å ivareta det lokale perspektivet fra skoleplanen i Ullensaker, kunne en også sett for seg at flere lokale forbilder også ble nevnt.

Videre skal elevene *”reflektere over etiske spørsmål knyttet til mellommenneskelige relasjoner, familie og venner, samliv, heterofili og homofili, ungdomskultur og kroppskultur.”*²⁶⁸ Her er det i den lokale læreplanen listet opp ulike temaer, for eksempel sorg

²⁶² <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

²⁶³ Lokal læreplan 2008:20

²⁶⁴ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

²⁶⁵ Jf. denne avhandling:28

²⁶⁶ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

²⁶⁷ Lokal læreplan 2008:27

²⁶⁸ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

og kriser, vold og seksuell identitet.²⁶⁹ Å bli mer bevisst på verdier støtter identitetsutviklingen. Å vite hvem man er handler i stor grad om å være bevisst på hvilke verdier man står for og hvilke verdier man legger til grunn for de valgene man tar.

I læreplanen i RLE er et av målene at elevene skal *”innhente informasjon om og finne særtrekk ved noen religions - og trossamfunn lokalt og nasjonalt.”*²⁷⁰ Dette målet er ikke konkretisert i den lokale planen. Her er det plass for lokal tilpasning ut fra hvilke elever en har. En skal ta for seg trossamfunn både i lokalt og nasjonalt. Dette kan styrke elevenes nasjonale og lokale tilhørighet, noe som igjen med på å bidra til å utvikle identitet hos elevene.

Vi har sett at kompetansemålene i læreplanen for RLE-faget er konkretisert ved hjelp av eksempler i den lokale planen. Noen av eksemplene er knyttet til lokalmiljøet, likvel er det rom for flere slike eksempler.

I formålet med faget i læreplanen kunne vi lese at *”Religion, livssyn og etikk er et ordinært skolefag som normalt skal samle alle elever.”*²⁷¹ Det ble lagt vekt på at RLE er et felles fag for alle og at det skal være et samlende fag. Den lokale planen ivaretar dette perspektivet godt ved at det er få konkretiseringer som kan innebære at elever søker fritak fra undervisningen. Dette samsvarer også godt med skoleplanen i Ullensaker som vektlegger tilpasset opplæring innenfor et inkluderende fellesskap.

Skoleplanen i Ullensaker vektlegger også elevmedvirkning og samarbeid med hjemmet, i likhet med styringsdokumentene. Den lokale planen gir ikke mange føringer, og flere av konkretiseringene er bare angitt som eksempler. Planen åpner dermed i stor grad opp for at det kan legges til rette for elevmedvirkning og samarbeid med hjemmet i faget.

²⁶⁹ Lokal læreplan 2008:27

²⁷⁰ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

²⁷¹ <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

Avslutning

”Som barn var jeg litt i tvil om hvem av meg jeg skulle være.”

Anne-Cath. Vestly

Å utvikle identitet handler om ”kampen for å finne seg selv.” En kamp for å finne en fast personlig kjerne, noe som er uforanderlig på tross av ulike roller. Denne kampen foregår, som vi har sett, gjennom personlige valg, men også gjennom samspillet med omgivelsene. Barn og unge hører hjemme i ulike miljøer og kontekster. Det er ingen tvil om at skolen spiller en svært viktig rolle i barn og unges liv. Målet med denne avhandlingen var å finne ut om skolen, og spesielt RLE-faget, kan hjelpe elevene i kampen etter å finne seg selv, etter å finne sin identitet. ***Kan skolen, og spesielt RLE-faget, bidra til å støtte elevenes identitetsutvikling?***

En av intensjonene med KRL-faget, da det kom i 1997, var at faget skulle være identitetsstøttende. Etter dette har faget og lovverket gjennomgått flere endringer. Jeg har, i lys av identitetsteori, undersøkt læreplanen Kunnskapsløftet, lovverket og andre styringsdokumenter for å finne ut om skolen og RLE-faget kan bidra til å støtte elevenes identitetsutvikling.

”Vårt oppdrag er å hjelpe de unge til å mestre sine liv,” sa Inga Bostad til kommende lærerstudenter på en konferanse den 8. april 2010.²⁷² Slik oppsummerte hun formålsparagrafen i skolen. For å mestre sitt eget liv må man ha en stabil identitet; å vite hvem man er og hva man står for. *”Skolen skal stimulere elevene i deres personlige utvikling og identitet,”* kan vi lese i prinsipper for opplæringen i læreplanen Kunnskapsløftet.²⁷³ Det er tydelig at skolen skal ha i oppgave å støtte elevenes identitetsutvikling. Etter at KRL-faget ble omgjort til RLE-faget er ordbruken noe endret. Skolen skal ikke lenger *”stimulere til personlig utvikling og bevissthet om egen identitet,”* slik det ble uttrykt i det tidligere KRL-faget. Likevel finner man, når man analyserer planen med bakgrunn i identitetsteori, at faget har et innhold som kan være identitetsstøttende. Så svaret er: Ja, skolens oppgave er å hjelpe elevene i deres kamp etter en identitet. Spørsmålet blir hvordan.

²⁷² Fritt etter Inga Bostad på GNIST-stjernemøte, Høgskolen i Oslo, 8.april 2010.

²⁷³ Læringsplakaten i Kunnskapsløftet. Jf. denne avhandling: 43

St. meld 30 "Kultur for læring" (2003-2004), som dannet grunnlaget for Kunnskapsløftet, skriver at arbeidet med å legge til rette for personlig utvikling må intensiveres.²⁷⁴ Grunnlaget for et større fokus på identitetsstøttende arbeid ligger nok i det mange teoretikere peker på, at dagens samfunn vanskeliggjør dannelsen av en stabil identitet. Otto Krogseth beskriver identiteten med tre kjennetegn. Vi trenger å føle kontinuitet over tid, at vi har en indre sammenheng på tvers av ulike roller og at vi har personlig egenart. Han mener at særlig de to førstnevnte kjennetegnene har dårlige vilkår i vårt postmoderne samfunn, blant annet fordi vi opplever raske endringer, fragmentering og utallige valgmuligheter.

Med utgangspunkt i at utviklingen av en stabil identitet ser ut til å være vanskelig i dagens samfunn, sier Krogseth at vi trenger noe som holder samfunnet sammen, noe som skaper integrasjon og gir oss felles referanserammer. Opplæringen skal bygge på "*grunnleggjande verdier i kristen og humanistisk arv og tradisjon,*" sier formålsparagrafen.²⁷⁵ Den representerer en kontinuitet i verdigrunnlaget i skolen. Gjennom vår kristne og humanistiske tradisjon har vi en felles referanseramme, en fortolkningsramme, som gjør det mulig for barn og unge å bearbeide og tolke de inntrykk de utsettes for. I et samfunn hvor tilsynelatende alt er splittet, må skolen formidle mening, helhet og sammenheng til elevene. De kristne og humanistiske verdiene kan bidra til å gi tilværelsen sammenheng og helhet.

"Skolen skal gi elevene historisk og kulturell innsikt og forankring," kan vi lese i opplæringsloven.²⁷⁶ For å utvikle en stabil og trygg identitet er det viktig å oppleve kontinuitet med fortiden og kjenne sin kulturelle tradisjon. Dette er presisert hos flere teoretikere. I læreplanens generelle del pekes det på at elevene også skal bygge ut kulturarven og føre den videre. Befolkningen i Norge er ingen ensartet gruppe, den er i stedet preget av mangfold. Et slikt mangfold gir utfordringer, det kan være mer krevende å forholde seg til ulikhet enn til likhet, men det gir også flere muligheter. Kulturformidling skal ikke bare betraktes som en enveisoverføring fra én generasjon til den neste, men som en prosess der de unge konstruerer nye, felles referanserammer.

²⁷⁴ Denne avhandling:38

²⁷⁵ Denne avhandling:36

²⁷⁶ Denne avhandling:37

Et barn hører aldri til i bare ett miljø. Evenshaug og Hallen peker på at de erfaringene barnet gjør i familiesammenheng vil fungere som et filter for barnet i tolkningen og bearbeidingen av inntrykk de utsettes for i for eksempel skolen. Barn og unge har med seg en mer eller mindre bevisst livstolkning som vil være avgjørende for hvordan de tolker nye erfaringer. Det er derfor viktig for identitetsutviklingen at lærerne og skolen knytter opplæringen til elevenes erfaringer. Tilpasset opplæring er et bærende prinsipp i alle styringsdokumentene og kan gi en viktig støtte til elevenes identitetsutvikling. Erfaring viser at mange lærere er klar over at elevene har ulik bakgrunn, men likevel legger opp undervisningen som om forskjellene ikke eksisterer. Skolen må etterspørre hva de unge tilegner seg utenfor skolen og hva slags erfaringsbakgrunn de har med seg fra hjemmet. *”Opplæringa skal skje i samarbeid med heimen,”* sier formålsparagrafen.²⁷⁷ Samarbeid med hjemmet er viktig for at de unge skal oppleve en helhet og sammenheng i livet sitt.

RLE er et fag som har gode muligheter til å virke identitetsstøttende. Faget skal bidra til innsikt i kulturarv og tradisjoner, noe vi har sett kan virke identitetsstøttende. Faget er ikke et rent kunnskapsfag, men like mye et allmenndannende fag. Menneskets tidløse og eksistensielle spørsmål blir tatt opp i faget og kan bidra til refleksjon og bevissthet rundt egen identitet.

Flere har pekt på sammenhengen mellom tro, livssyn og identitet. *”Tro handler om menneskets trang til å orientere seg i tilværelsen,”* mente Fowler.²⁷⁸ Religion, tro og livssyn er viktige rammer for forståelsen av seg selv som mennesket og for å tolke tilværelsen. Det gir valgavlastning og et etisk ståsted. Alle religioner og livssyn skal undervises i på en faglig og saksvarende måte ut fra sitt særpreg.

RLE-faget skal være et samlende fag. Dette er viktig for å at elevene skal få felles referanserammer, samtidig er det en forutsetning for å få til en god dialog om religion og livssyn. Som vi har sett, er det en gjensidig sammenheng mellom identitet og dialog.²⁷⁹

Med kunnskapsløftet har fokuset på kunnskap og resultater blitt større. Kan dette gå på bekostning av det som er skolens egentlige formål; å hjelpe elevene til å mestre sine liv? Det

²⁷⁷ Denne avhandling:37

²⁷⁸ Denne avhandling:19

²⁷⁹ Denne avhandling:35

er ingen tvil om at kunnskap er viktig for å mestre eget liv og få skape seg en plass i et samfunnsmessig fellesskap, men i ungdomsskolen der stoffmengden i faget er stort og fokuset ofte er på eksamen og karakterer, kan det være lett å nedprioritere de elementene i faget som bidrar til personlig utvikling og identitetsutvikling.

Det kan være forskjell på den formelle og den oppfattede læreplan. May-Britt Esse Berge gjennomførte i forbindelse med sin masteravhandling en spørreundersøkelse blant lærere som underviser i RLE-faget.²⁸⁰ Resultatene av undersøkelsen viste at lærerne oppfyller kravet om en objektiv og nøytral undervisning, men at dette går på bekostning av de sidene ved faget som kan bidra til personlig utvikling og identitet. Faget blir et rent kunnskapsfag. Barn og unge mister opplevelser og erfaringer i forhold til tro og religion, noe som gjør det vanskelig å utvikle identitet. Hun stilte spørsmål om lærerne har for liten kompetanse og om fritaksreglene bidrar til at lærerne legger opp undervisningen slik at det blir mist mulig behov for fritak. Selv om planene kan bidra til å støtte elevenes identitetsutvikling er det vanskelig å vite hvor bevisste lærerne er på dette i praksis. Det er viktig at lærerne vet hva som er skolens og fagets intensjon, og at dette også formidles til elevene.

Kommunen hvor jeg bor og arbeider, Ullensaker kommune, er en av de raskest voksende kommunene i landet, det fører til at mange elever og foreldre er nye i kommunen og miljøet opplever mange endringer på kort tid. Dette kan, som vi har sett teoretikere peke på, skape liten kontinuitet og dermed vanskeliggjøre identitetsutviklingen.²⁸¹ Mange i kommunen mangler tilknytning til tradisjoner og lokalmiljø. Det å kjenne sin kulturelle tradisjon viktig for identitetsutviklingen. Det var derfor interessant å undersøke skoleplan og lokal læreplan for å se hvordan identitetsstøttende arbeid er vektlagt i en kommune der dette syntes ekstra viktig.

Planene i Ullensaker legger vekt på at det skal skapes tilhørighet, nettverk og identitet, bl.a. gjennom at elevene blir kjent med lokalhistorien. De unge skal få positive forventninger til fremtiden og møte tillitsfulle voksne, dette har vi sett kan være positivt for identitetsdannelsen. Bærende prinsipper som tilpasset opplæring, samarbeid mellom hjem og skole og elevmedvirkning er godt forankret i planene i Ullensaker.

²⁸⁰ Berge, May Britt Esse, i Lys og liv nr. 1/09:15

²⁸¹ Denne avhandling:27f

Opplæringsloven er styrende for all opplæring i grunnskolen, og formidler tydelig at opplæringen skal bygge på grunnleggende verdier kristne og humanistiske tradisjoner. Gjennom analysen har vi også sett at dette kan virke identitetsstøttende. Dette verdimeslige og kulturelle ståstedet er utelatt i skoleplanen i Ullensaker. En kan undres over hvorfor dette er utelatt. Er det en forglemmelse, i en ellers gjennomarbeidet plan, eller er det slik at kommunen bør vurdere om verdiene har den plassen de bør ha i skolene i Ullensaker?

Erikson peker på at det i ungdomstiden er et særlig behov for å avklare eget ståsted, men de fysiske og psykiske forandringene, samt de endrede kravene fra omgivelsene gjør at en slik avklaring kan være problematisk. I Ullensaker ser vi at flere ungdomsskoleelever strever med atferdsproblematikk og sosiale og emosjonelle vansker. Jeg synes det var interessant å se spesielt på hvordan planene ivaretar ungdomstrinnet. St. meld 30 "Kultur for læring" (2003-2004) nevner ungdomsårene spesielt.²⁸² De sier at ungdomsskolen har spesielle utfordringer mht til å tilpasse undervisningen til den enkelte elevs forutsetninger og behov og knytte opplæringen til elevenes erfaringer og livssituasjon. Dette er noe av det Erikson peker på som viktig for å kunne utvikle en stabil identitet, det må være en sammenheng mellom de unges tanker og forestillinger og det kulturen formidler.

Departementet mente at løsningen bl.a. er å bevisstgjøre elevene mer i forhold til framtidige utdannings – og yrkesmuligheter. Erikson pekte på at det er viktig for identitetsdannelsen å gi de unge en forestilling om fremtidige valgmuligheter og hvordan de kan lykkes som voksne. Å gi elevene tiltro og forventning til framtiden kan bidra til å utvikle identitet. Erikson har også pekt på at de voksne spiller en viktig rolle i de unges identitetsutvikling. Lærerrollen er beskrevet både i generell del i læreplanen og i opplæringsloven. Det er viktig at de unge møter tillitsfulle voksne som kan være gode rollemodeller og forbilder.

I skoleplanen i Ullensaker er ungdomsskolen et satsningsområde. Kommunen har satt i gang et ungdomsskoleprosjekt der målet er godt læringsmiljø med tilpasset opplæring. Planene legger vekt på å gi de unge positive forventninger til framtiden gjennom å gi støtte og veiledning i valg som gjelder yrke og utdanning, samt større elevmedvirkning og å gi elevene tro på egne evner. En håper også at det positive som preget en vekstkommune som Ullensaker vil gi håp og forventninger til framtiden.

²⁸² Denne avhandling:40f

”Ungdomsskolen trenger en gigantplan”, varslet kunnskapsminister Kristin Halvorsen i Aftenposten 30. mars 2010.²⁸³ Hun mener at ungdomsskolen er den enkeltfaktoren som er av avgjørende betydning for at ungdommer ikke fullfører videregående utdanning. En stortingsmelding om ungdomsskolen skal være klar våren 2011. Det blir spennende å se hvor stort fokuset på identitetsstøttende arbeid vil være.

²⁸³ Artikkel i Aftenposten 30.03.2010

Litteratur

5.1 Offentlige dokumenter

NOU 1995:9 Identitet og dialog. Kristendoms-kunnskap, livssyn-kunnskap og religionsundervisning. Utredning fra et utvalg oppnevnt av Kirke-, utdanning og forskningsdepartementet i august 1994. Statens trykning. Oslo 1995

LOV 1998-07-17 nr. 61: Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) <http://www.lovdatab.no>

NOU 2007:6 ”Formål for framtida” (Bostadsutvalgets utredning)
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/nouer/2007/NOU-2007-6.html?id=471461>

St.meld 30 Kultur for læring (2003-2004) Det kongelige utdannings- og forskningsdepartement

St. meld 31 Kvalitet i skolen (2007-2008) Det kongelige kunnskapsdepartement

Læreplanverket for kunnskapsløftet. Midlertidig utgave juni 2006. Utdanningsdirektoratet 2006 (Generell del og prinsipper for opplæringen)

Læreplan i RLE:

Læreplan i Religion, etikk og livssyn på www.udir.no

Formål med faget: <http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207>

Kompetansemål 8.-10.trinn:

<http://udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=707207&visning=5&sortering=2&kmsid=707293>

KRL-boka 2005 Kristendoms-, religions- og livssynskunnskap, læreplan for 1.-10.årstrinn, læreplanveiledning og informasjon. Utdanningsdirektoratet 2005

5.2 Dokumenter i Ullensaker kommune

Ullensaker kommunes hjemmeside:

<http://www.ullensaker.kommune.no/Modules/theme.aspx?ObjectType=Article&ElementID=16389&Category.ID=5097>

Skoleplan i Ullensaker kommune 2008-2020

Lokal læreplan i RLE, Ullensaker kommune

5.3 Annen litteratur

Afdal, Geir, Haakedal, Elisabeth og Leganger-Krogstad, Heid: *Tro, livstolkning og tradisjon. Innføring i kontekstuell religionsdidaktikk*. Universitetsforlaget, Oslo 1997

Aftenposten: Artikkel om ungdomsskolen 30.mars 2010

Berge, May Britt Esse: *KRL-faget i norsk skole ideal og virkelighet*. Artikkel i Lys og liv nr. 1/09

Beyer, Edvard (red.): *Norges litteraturhistorie bind 4. Fra Hamsun til Falkberget*. J.W. Cappelens forlag A.S., Oslo 1975

Engedal, Leif Gunnar: *Ecce Homo. En studie av psykvitenskapelige identitetsteorier med særlig henblikk på identitetserfaringens konstituerende elementer og de metateoretiske forutsetningenes funksjon i teoriutforming*. Unipub forlag/Akademika AS, Oslo 1999

Eriksen, Thomas Hylland: *Røtter og føtter. Identitet i en omskiftelig tid*. Aschehoug, Oslo 2008.

Erikson, Erik H.: *Identitet. Ungdom og kriser*. Til dansk ved Birgitte Brun. Hans Reitzels forlag A/S, København 1992

Evenshaug, Oddbjørn og Hallen, Dag: *Barnet og religionen*. Universitetsforlaget, Oslo 1989

Brunstad, Paul Otto: *Ungdom og livstolkning*. Tapir, Trondheim 1998

Henriksen, Jan-Olav og Krogseth, Otto: *Pluralisme og identitet. Kulturanalytiske perspektiver på nordiske nasjonalkirker i møte med religiøs og moralsk pluralisme.* Gyldendal, Oslo 2001

Gravem, Peder: *KRL- et fag for alle.* Oplandske Bokforlag, Vallset 2004

Gravem, Peder: *Til Bostadutvalget. Formålsparagraf for skolen.* Artikkel på krl.nett.no 2007.

Imsen, Gunn: *Elevens verden.* Tano Aschehoug, Oslo 1998

Jerlang, Espen m.fl., *Utviklingspsykologiske teorier.* Gyldendal, Oslo 1998

Karlsaune, Erik og Rian, Dagfinn (red): *Kultur, religion, identitet.* Tapir, Trondheim 1990

Leganger-Krogstad, Heid og Haakedal, Elisabet (red): *Religiøse og pedagogiske idealer.* Norges forskningsråd, Oslo 1995

Lied, Sissel: *Kom og bli med bort i våres gård! Identitet og dialog i KRL-faget.* I Ulstein, Jan Ove m.fl.: *Jeg gikk meg over sjø og land.* Festskrift til Ottar Berge på 65-års dagen. Tapir, Trondheim, 2001

Lied, Sissel: *Tekstmangfold og identitet i KRL- faget. Hvordan bruker elevene tekstpluraliteten i KRL- faget når de arbeider med sin religiøse – og livssynsmessige identitet?* I Jørgensen, Theodor m.fl.: *Kropp og sjel.* Festskrift til Olav Hognestad. Tapir, Trondheim 2000 s. 109-129.

Lys og liv nr. 1/09: *Ny formålsparagraf: Gir lærerne større trygghet*

Mogstad, Sverre Dag: *Fag, identitet og fortelling.* Gyldendal, Oslo 2000

Solheim, Hilde Charlotte og Vaagland, Helle (red.): *Råtekst.* Aschehoug, Oslo 1999